

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему **«ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ФІНАНСИСТІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0112-з
спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
освітньо-професійної програми
«Педагогіка вищої школи» Т. А. Костенко

Керівник: професор кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, професор,
д.пед.н. _____ Г. В. Локарева

Рецензент: доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, доцент,
к.пед.н. _____ І.В. Козич

Запоріжжя

2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра педагогіки та психології освітньої діяльності
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2024 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Костенко Тетяні Андріївні

1. Тема роботи: «Формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти»

керівник роботи Локарева Г. В., д. пед. н., професор

затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 року № 1504-с

2. Строк подання студентом роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, аналіз наукових джерел

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) здійснити теоретичний аналіз поняття «мовна компетентність» у вітчизняній та зарубіжній науці; вивчити диференціацію понять «мовна компетентність» та «мовна культура» в контексті проблеми викладання мовних дисциплін у закладі вищої освіти; визначити сутнісні та структурно-змістовні характеристики мовної компетентності спеціаліста економічного профілю; розробити методiku формування мовної компетентності майбутніх фінансистів.

5. Перелік графічного матеріалу: 2 рисунка з результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Локарева Г.В.	21.10.22 р.	21.10.22 р.
Розділ 1	Локарева Г.В.	17.01.23 р.	17.01.23 р.
Розділ 2	Локарева Г.В.	11.09.23 р.	11.09.23 р.
Висновки	Локарева Г.В.	27.11.23 р.	27.11.23 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад	виконано
2	Робота над вступом	грудень	виконано
3	Написання розділу 1	лютий-травень	виконано
4	Написання розділу 2	вересень-жовтень	виконано
5	Написання висновків	листопад	виконано
6	Оформлення роботи	грудень	виконано
7	Рецензування	лютий	виконано
8	Захист	березень	

Студент _____ Костенко Т. А.

Керівник роботи _____ Локарева Г. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Козич І. В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 63 с., 2 рисунка, 57 джерел, 1 додаток.

Мета дослідження: розробити й науково обґрунтувати методику формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти.

Об'єкт дослідження: мовна компетентність майбутніх фінансистів.

Предмет дослідження: методика формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти.

Для розв'язання поставлених завдань у роботі було застосовано такі методи: теоретичні: аналіз філософської, психолого-педагогічної, лінгвістичної, навчально-методичної літератури і синтез наукових положень із досліджуваної проблеми; емпіричні: спостереження, бесіди, тестування.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні та систематизації таких понять як «мовна компетентність» та «мовна культура»; аналізі інноваційних підходів, спрямованих на підвищення мовної компетентності майбутніх фінансистів.

Практичне значення дослідження: розроблена та апробована методична система формування мовної компетентності студентів – майбутніх фінансистів, яка може бути впроваджена в освітній процес закладу вищої освіти з напрямку підготовки бакалаврів за спеціальністю «Фінанси, банківська справа та страхування».

КОМПЕТЕНТНІСТЬ, МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ, КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ, МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ, МОВНА КУЛЬТУРА.

SUMMARY

Kostenko T. A. Formation of Language Competence of Future Financiers in the Conditions of a Higher Education Institution.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (57 items).

With the beginning of a full-scale war in Ukraine, the language issue became a hot point in Ukrainian society. After all, the main issue of language policy is language stability, which should be implemented in all spheres of our life, and especially at the stages of education, starting from primary education and ending with those who acquire higher education.

It should be noted that loyalty to one's national identity begins with proper education and training, therefore, the formation of language competence among students of higher education institutions is a very important and urgent task, which must show by example that it is necessary to communicate in the Ukrainian language.

The purpose of the study: to develop and scientifically substantiate the methodology for the formation of language competence of future financiers in the conditions of a higher education institution.

The research tasks:

- 1) to carry out a theoretical analysis of the concept of “language competence” in domestic and foreign science;
- 2) to study the differentiation of the concepts of “language competence” and “language culture” in the context of the problem of teaching language disciplines in a higher education institution;
- 3) to determine the essential and structural-content characteristics of the language competence of an economic profile specialist;
- 4) to develop a method of forming language competence of future financiers.

Research object: language competence of future financiers.

The subject of the study: the method of forming the language competence of

future financiers in the conditions of a higher education institution.

Part 1 “Theoretical foundations of the formation of language competence of future financiers in the conditions of a higher education institution” a theoretical analysis of the concept of “language competence” in domestic and foreign science was carried out, differentiation of the concepts of “language competence” and “language culture” was carried out in the context of the problem of teaching language disciplines in a higher education institution, the essential and structural-content characteristics of the language competence of the future financier were provided.

Part 2 “An experimental study of the formation of language competence of future financiers” the state of formation of language competence of future financiers is determined, the methodology of formation of language competence of future financiers in the conditions of a higher education institution is developed.

The materials of the work can be implemented in the educational process of the institution of higher education in the direction of training bachelors in the specialty “Finance, banking and insurance”.

Keywords: competence, language competence, professional competence, communication culture, behavioral culture, speech etiquette, language culture.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні засади формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти.....	12
1.1. Теоретичний аналіз поняття «мовна компетентність» у вітчизняній та зарубіжній науці.....	12
1.2. Диференціація понять «мовна компетентність» та «мовна культура» в контексті проблеми викладання мовних дисциплін у закладі вищої освіти...	22
1.3. Сутнісні та структурно-змістовні характеристики мовної компетентності майбутнього фінансиста.....	31
Розділ 2. Експериментальне дослідження формування мовної компетентності майбутніх фінансистів.....	40
2.1. Визначення стану сформованості мовної компетентності майбутніх фінансистів.....	40
2.2. Методика формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти.....	48
Висновки.....	68
Список використаних джерел.....	71
Додаток.....	77

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні вже неможливо уявити наше життя без бурхливого розвитку технологій, нескінченного обміну інформації та процесу спілкування людей, що представляють різні культури, мають зовсім інші способи мислення та формування думок. На даному історичному етапі людство переживає процес світової глобалізації, що змушує кожну освічену людину слідкувати за вимогами часу.

Із початком повномасштабної війни в Україні мовне питання стало гострим моментом в українському суспільстві. Адже основним питанням мовної політики є мовна стійкість, яка повинна впроваджуватися у всіх сферах нашого життя, і особливо на етапах навчання, починаючи із початкової освіти і завершуючи здобувачами вищої освіти.

В Україні діє мовний Закон, що став основою для зміцнення державної мови, утвердження її статусу як єдиної державної. Наша мова виконує функції міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного громадянина незалежно від його походження.

Зазначимо, що вірність своїй національній ідентичності починається з правильного виховання та навчання, тому дуже важливим та актуальним завданням є формування мовної компетентності у студентів закладів вищої освіти, які повинні показувати своїм прикладом, що спілкуватися потрібно українською мовою.

Зростання наукового інтересу до гуманітаризації вищої освіти взагалі, і економічної зокрема, обумовлено багатьма чинниками. Сучасна концепція мовної освіти ставить перед вітчизняною наукою нові завдання, основним серед яких є забезпечення комунікативно-практичного вивчення мови. Зокрема, у закладах вищої освіти слід спрямовувати зусилля на формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців.

Реформа вищої школи, її спрямованість на гуманітаризацію освіти дає

можливість сформуванню соціального замовлення суспільства щодо розвитку у студентів навичок і вмінь спілкуватися мовою професії, краще орієнтуватися не тільки на виробництво, а й в особистому спілкуванні. Досконале, ґрунтовне володіння українською літературною мовою в повсякденно-діловій реальності є обов'язком кожного фахівця. Викладання мовних дисциплін у закладах вищої освіти не тільки підвищує мовну освіченість студентів та сприяє гуманізації освіти, але й підвищує культурний рівень майбутньої української інтелігенції.

Модернізація мовної освіти в Україні, спричинена необхідністю підвищення якості освітніх послуг, актуалізує компетентнісний підхід до навчання державної мови. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти визначають два види компетенцій: загальні (знання про світ, національну та загальнолюдську культуру, уміння і навички, здатність до навчання, індивідуальний життєвий досвід) і комунікативні мовні, що складаються з трьох компонентів – лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного. Компетентнісний підхід до освіти в цілому може зберегти культурно-історичні, етносоціальні цінності, якщо розглядати компетенції, які лежать у його основі, як складні особистісні утворення, що охоплюють і пізнавально-інтелектуальні, і емоційні, і моральні складники.

Мовне питання розглядали у своїх працях багато науковців та громадських діячів. Зокрема, такі як Клочко В., Коломієць А., Кісь Р., Масенко Л., Симоненко Т., Стойкова Г., Кулик О., Ткаченко О., Федосова І. та ін. Проблемі формування мовної особистості приділено велику увагу в дослідженнях Г. Богіна, Л. Варзацької, М. Вашуленка, С. Карамана, В. Карасика., Ю. Караулова, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентиліук, Л. Скуратівського, Г. Шелехової. Особливо значущими є роботи, у яких розглядається сутність і рівнева модель мовної особистості, розвиток таких її складників, як національно-мовна свідомість, мовні здібності, мовне чуття, мовний смак, мовно-ціннісні орієнтації. Разом із тим потрібно зазначити, що компетентнісний аспект формування національно-мовної особистості недостатньо вивчений у вітчизняній лінгводидактиці. Зміст курсу української

мови за професійним спрямуванням формує комунікативну, мовленнєву, мовну, соціокультурну і діяльнісну компетенції особистості студента. Однак, діяльнісні компетенції свідчать про розвиток мисленнєвих здібностей, уміння володіти методами пізнавальної і творчої діяльності – без належного рівня цих компетенцій безпідставно говорити про розвиток і загальних, і професійних компетенцій взагалі, відтак навряд чи доцільно виділяти ці компетенції як власне предметні, зрештою, цей висновок стосується й соціокультурних компетенцій.

Актуальність дослідження зумовлена тим фактом, що обізнаність у сфері культури, менталітету та національно-маркованих одиниць мови, а також вміння та навички правильно їх застосовувати у мовленнєвій діяльності, сприяє всебічній реалізації мовної, комунікативної та соціокультурної компетенції студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти.

Мета дослідження: розробити й науково обґрунтувати методику формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти.

Об'єкт дослідження: мовна компетентність майбутніх фінансистів.

Предмет дослідження: методика формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти.

Виходячи з поставленої мети, передбачено вирішення таких **завдань:**

1. Здійснити теоретичний аналіз поняття «мовна компетентність» у вітчизняній та зарубіжній науці.

2. Вивчити диференціацію понять «мовна компетентність» та «мовна культура» в контексті проблеми викладання мовних дисциплін у закладі вищої освіти.

3. Визначити сутнісні та структурно-змістовні характеристики мовної компетентності спеціаліста економічного профілю.

4. Розробити методику формування мовної компетентності майбутніх фінансистів.

Для розв'язання поставлених завдань у роботі було застосовано такі

методи:

- теоретичні: аналіз філософської, психолого-педагогічної, лінгвістичної, навчально-методичної літератури і синтез наукових положень із досліджуваної проблеми;

- емпіричні: спостереження, бесіди, тестування.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні та систематизації таких понять як «мовна компетентність» та «мовна культура»; аналізі інноваційних підходів, спрямованих на підвищення мовної компетентності майбутніх фінансистів.

Практичне значення дослідження: розроблена та апробована методична система формування мовної компетентності студентів – майбутніх фінансистів, яка може бути впроваджена в освітній процес закладу вищої освіти з напрямку підготовки бакалаврів за спеціальністю «Фінанси, банківська справа та страхування».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІНАНСИСТІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Теоретичний аналіз поняття «мовна компетентність» у вітчизняній та зарубіжній науці

В останні роки на ринку праці спостерігається загострення конкурентної боротьби. Вимоги до персоналу щороку зростають. Відповідно до реалій сьогодення вища школа має забезпечити підготовку висококваліфікованих фахівців, зокрема економічного профілю, здатних адаптуватись до соціально-економічних перетворень. Відповідно до Закону «Про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти, Державного стандарту вищої освіти, Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, концепцій мовної освіти пріоритетним завданням вищої школи в Україні є підготовка компетентного спеціаліста – мовної особистості. Процес мовної підготовки фахівця економічного профілю передбачає високий рівень сформованості професійної мовної компетентності, що підвищує його конкурентоспроможність, мобільність на ринку праці та здатність налагоджувати ділові контакти з партнерами [2, с. 58-59].

Термін «мовна компетентність» фахівця – одне з найуживаніших нових понять, які з'явилися в педагогічній науці і педагогічній практиці нашої країни за останні роки [34].

Питанням мовної компетентності активно зацікавились у нашій країні в останні роки, особливо після приєднання України до Болонського процесу.

Сучасні педагоги стверджують, що саме компетентність та компетенція є «ідеальними інструментами Болонського процесу». На основі комунікативного підходу сьогодні пропонують вивчати мову Н. Бондаренко, Л. Мацько,

В. Сеніна. До питань забезпечення високого рівня знання мови, до культури мови особистості звертаються в своїх працях Н. Бабич, Д. Ушаков.

Проблемам мови, мовлення і мовленнєвої діяльності присвятили свої дослідження О. Біляєв, С. Ніколаєва, Л. Паламар, В. Плахотник, Г. Сагач. Разом із тим комплексного дослідження формування професійної мовної компетентності фахівців економічного профілю на сьогодні немає.

Сформулюємо визначення поняття «національно-мовна особистість». Це передусім національно свідома особистість, тобто носій національної свідомості, рідної мови, культури, людина, яка володіє сукупністю знань, уявлень з мови та вміє творчо використовувати їх у різних видах мовленнєвої діяльності. Отже, коли йдеться про формування особистості відповідно до вимог сьогодення виникає питання, якими компетенціями вона має володіти.

Тлумачний словник пояснює компетенції як «добру обізнаність із чим-небудь». Важливим є трактування цього поняття з лінгвістичної точки зору: «... інтуїтивне знання про мову, яке має той, хто розмовляє рідною мовою, і яке дозволяє йому коректно висловлювати думку в словах рідною мовою і відрізнити правильні речення від неправильних». Компетентність – «властивість за значенням компетентний», тобто «який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний ...» [18].

І. Зимня на основі аналізу різних наукових поглядів зазначає, що підхід, який ґрунтується на компетенції, передусім підкреслює практичну, діяльнісну сторону. Тоді як підхід, що спирається на поняття «компетентність», яке включає власне особистісні якості, визначається як більш широкий, співвідносний з гуманістичними цінностями освіти [20].

У науковій літературі багато уваги приділяється ключовим, так званим соціальним компетенціям молодій людини. Викликають інтерес питання, пов'язані з мовною компетенцією.

Якщо розглядати мовну компетенцію як узагальнене поняття інтегрованої властивості особистості, то структура цієї компетенції включає три основні (специфічно предметні) блоки: власне мовні, мовленнєві і комунікативні ком-

петенції. Зрозуміло, що в рамках рідно-мовної освіти студенти набувають ще соціокультурні та діяльнісні компетенції, які, по суті, пов'язані з особливостями не лише мовної освіти: на формування цих компетенцій спрямовуються й інші дисципліни.

Теоретичною основою для групування навчально-предметних компетенцій з мови є такі положення:

- мова – знакова система;
- мова – генетичний код нації;
- мова – найважливіший засіб спілкування людей;
- мова – засіб формування та існування думки;
- мова – засіб соціалізації людини;
- мова існує в мовленні [38].

Усі компетенції, на які орієнтується вивчення української мови, тісно взаємопов'язані. Скажімо, соціокультурні є основою для вироблення творчих мовленнєвих умінь, зокрема текстотворчих. Адже якщо в студента немає ніяких почуттів, бідний внутрішній світ, духовний світогляд, то він не має про що говорити, у нього немає потреби займатися творчою мовленнєвою діяльністю. Діяльнісні компетенції (аналітичні, прогнозувальні, синтетичні) є опорою для розвитку комунікативних, мовленнєвих (загальномовленнєвих, компетенцій продуктивної мовленнєвої діяльності, компетенцій рецептивної мовленнєвої діяльності) і власне мовних. Оскільки мова – засіб формування думки, то на цьому ґрунтується зв'язок власне мовних компетенцій з діяльнісними.

Потрібно зазначити, предметні компетенції, з одного боку, є орієнтувальною основою навчальної діяльності, бо проектуються як очікувані результати, а з іншого – продуктом процесу інтеріоризації змісту мовної освіти [14].

З огляду на сказане доцільно виділити три групи власне предметних компетенцій, кожна з яких має свої різновиди. Розглянемо основні різновиди, ураховуючи соціальні запити і потреби передусім українського суспільства.

Власне мовні компетенції:

- знання базових мовознавчих понять, основних відомостей з різних розділів мовознавства, передбачених програмою з української мови за професійним спрямуванням;

- базові лексичні, граматичні, стилістичні, орфоепічні, правописні вміння;

- внутрішня потреба вивчати українську мову (як рідну, державну);

- розуміння зображувально-виражальних можливостей рідної (української) мови [33];

- уміння внутрішньо проникати в суть дидактичного тексту;

- уміння здійснювати різні види мовного розбору;

- лінгвосоціокультурні компетенції (інтеграція знань лінгвістичної і соціокультурної змістової ліній курсу української мови, серед них знання правил мовленнєвого етикету українців, виразів народної мудрості);

- досвід самостійної предметної діяльності – навчально-пізнавальної, аналітичної, синтетичної [17].

Мовленнєві компетенції:

- знання базових мовленнєвознавчих понять;

- здатність адекватно сприймати, розуміти, оцінювати і відтворювати почуте чи прочитане;

- здатність до мовленнєвої творчості;

- здатність планувати, готувати майбутнє висловлювання в різних жанрах за інтерактивними і трансактивними схемами, виступати з повідомленням;

- здатність реалізовувати задум у процесі мовленнєвої діяльності;

- здатність до асоціативної мовленнєво-мисленнєвої діяльності;

- уміння аудіювання, читання, говоріння, письма;

- гнучке вміння використовувати засоби рідної (української) мови залежно від типу, стилю мовлення;

- навички красномовства;

- уміння редагувати власне та чуже мовлення;

- здатність до контролю, самоконтролю результатів мовленнєвої діяльності [50].

Комунікативні компетенції:

- уміння доцільно використовувати засоби рідної (української) мови в практиці живого спілкування;

- уміння наводити переконливі аргументи в процесі розмови;

- здатність орієнтуватися в ситуації спілкування, комунікативно виправдано добирати вербальні і невербальні засоби і способи для оформлення думок, почуттів у різних сферах спілкування [15];

- уміння встановлювати і підтримувати контакт із співрозмовником, змінювати стратегію, мовленнєву поведінку залежно від комунікативної ситуації;

- досвід особистої відповідальності за власну комунікативну поведінку, вимогливість до свого мовлення [52].

Таким чином, мовну компетенцію можна розглядати, як загальне комплексне поняття, що свідчить про рівень навчальних досягнень з мови та мовленнєвого розвитку студента; у вужчому тлумаченні, як одну з її складових (різновид навчально-предметної компетенції з української мови), тобто власне мовну, пов'язану із засвоєнням лінгвістичної змістової лінії курсу української мови [44].

Звичайно, поділ компетенцій на групи є дещо умовним, особливо коли йдеться про мовленнєві і комунікативні компетенції. Вище розглянуті компетенції як внутрішні новоутворення мовної особистості у подальшому в навчально-пізнавальній діяльності, суспільній, мовленнєвій практиці, міжособистісному спілкуванні виявляються як відповідні компетентності. Прояв студентом названих компетенцій (компетентностей) на заняттях з мови свідчить про те, що вони набули особистісної значущості і стали його індивідуальними властивостями, внутрішніми здобутками.

Реалізація компетентнісного підходу як системного характеризується зв'язком з традиційним. При цьому важливо наголосити, що ці підходи, по-

перше, не протилежні, а, по-друге, не тотожні, оскільки компетентнісний підхід фіксує і встановлює підпорядкованість знань умінням, ставлячи акцент на практичному аспекті [2, с. 58-59].

Компетентнісний підхід до навчання мови, спрямований на розвиток базових предметних компетенцій мовної особистості студента, передбачає створення внутрішніх мотивів, що визначають готовність його до такої навчально-пізнавальної діяльності, основу якої становлять компетентності; формування розуміння суті мовних компетентностей як мети – результату мовної освіти; вироблення суб'єктивного досвіду застосування предметних компетенцій під час мовленнєвих завдань у різних навчальних і життєвих соціально-комунікативних ситуаціях; використання рефлексії, аналізу власної навчальної діяльності і її результатів [46].

Ефективність формування компетенцій національно-мовної особистості залежить від цілеспрямованого пошуку шляхів удосконалення організації рідно-мовної освіти, свідомого проектування змісту навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій, дидактичних методів і прийомів. При цьому традиційні форми і методи навчання стають підґрунтям наступного їх творчого переосмислення й оновлення. Інноваційні підходи до організації освоєння мовної картини світу та розвитку мовлення студентів спираються на творчий педагогічний досвід попередніх поколінь, дієвість якого полягає в стимулюванні нових методичних знахідок, ідей. Інновації в галузі рідно-мовної освіти – це нововведення, що стосуються змісту і структури курсу української мови та сукупності шляхів, способів проектування й організації навчально-виховного процесу з мови, збагачення його новими соціально значущими й гуманістично спрямованими ідеями, навчальними методами, локальними (внутрішньо-предметними) технологіями. З часом педагогічні інновації, розвиваючись у практиці роботи викладачів, стають традиціями. Загальні положення про традиції і новаторство в освіті є методологічними засадами вирішення проблеми модернізації навчання на основі компетентнісного підходу до його моделювання та

організації [36].

Ця проблема постійно в полі зору і науковців, які переосмислили мету і результати рідномовної освіти, висвітлили нове бачення змісту курсу української мови, визначили пріоритетні технології навчання мови, шляхи і способи взаємодії викладача та студентів, які прагнуть відшукати ефективні методики активізації навчально-пізнавальної діяльності на заняттях, спрямовані на розвиток пізнавального інтересу до навчальної дисципліни, формування компетентної мовної особистості студента.

Схематичною опорою для проектування можливих способів навчання, орієнтованих на реалізацію змістових ліній курсу української мови з метою формування життєво необхідних компетенцій, є компетентнісна модель мовної освіти. Відповідно до неї посилення компетентнісної спрямованості навчання потребує використання таких педагогічних технологій, організаційних форм, методів навчання, які допоможуть забезпечити творчий розвиток особистості, здатної ефективно розв'язувати життєві проблеми, виконуючи соціальні ролі передусім в українському соціумі [23].

Уперше орієнтовану на компетенції освіту (освіту, яка базується на компетенціях: Competence-based education – CBE) було запропоновано М. Хомським у 1965 році у Масачусетському університеті. Поняття «компетенція» використовувалось стосовно теорії мови, трансформаційної граматики. Більшість своїх ідей М. Хомський пов'язував із традиціями «Граматики універсальної й раціональної», створеної в 1660 р. в абатстві Пор-Рояль Клодом Лансело й Арно, М. Хомський виокремлює два поняття: мовна здатність (competence) та мовна активність (performance). Під мовною здатністю мається на увазі потенційне знання мови, під мовною активністю – процеси, що відбуваються під час реалізації цієї здатності в мовній діяльності [32].

Школа М. Хомського досліджує мовну здатність людини на прикладах граматичного конструювання, запозичених зі структурального мовознавства.

Ядром мовної компетентності є здатність людини до утворення простого

речення, а мовна компетентність – це знання граматики мови, і це знання є природженим для людини, тобто мовець інтуїтивно, несвідомо будує нові речення та, відповідно, розуміє нові, яких він ніколи раніше не чув, якщо вони відповідають граматичним правилам побудови речень цієї мови.

М. Хомський один із перших розпочав теоретичне осмислення проблеми мовної компетентності в лінгвістичному аспекті. Учений наголошував на тому, що мовну компетентність не можна трактувати як суто лінгвістичне або виключно психологічне явище, що воно має іншу якість і через це його неможливо пояснити звичними, відомими лінгвістам або психологам, способами [43].

У сімдесяті роки ХХ ст. науковцями було експериментально доведено, що рівня досконалого користування мовою не можна досягти лише заучуванням зразків та знанням правил формального маніпулювання її одиницями, оскільки це не розкриває механізмів опановуваної мови, а відтак не забезпечує шляхів до реальної і спонтанної комунікації.

До проблеми мовної компетентності звертався учень В. Гумбольдта Г. Штейнталь, який визначав мовну компетенцію (компетентність) як здатність говорити, тобто з одного боку, фізіологічну здатність видавати артикуляційні звуки та, з іншого боку, сукупний зміст внутрішнього світу, який передує мові і повинен бути виражений за допомогою мови [18].

М. Холстед та Т. Орджі вважають, що саме компетенції впливають на результати освіти і мають пронизувати всі предмети, проходити через усі рівні освіти та розроблятися на високому рівні. Зокрема, мовну компетентність можна розвивати у процесі викладання математики та будь-якої іншої дисципліни.

Л. Бахман наводить детальну класифікацію мовної компетентності, до якої включає два підкласи: організаційну і прагматичну компетентності, які у свою чергу, теж мають розгалужену структуру [45].

Подальший аналіз явища мови та процесів мовлення зумовили розрізнення понять мовної і мовленнєвої компетенцій та компетентностей у

дослідженнях таких авторів, як Ю. Апресян, М. Вятютнев, І. Горелов, Дж. Грін, Є. Пасов, Д. Слобін. Мовну компетенцію (компетентність) почали трактувати як явище певного рівня обізнаності конкретного суб'єкта чи суб'єктів з ідеальною знаковою системою рідної мови.

А тепер звернемося до тлумачення поняття мовної компетентності сучасними педагогами та проаналізуємо особливості формування мовної компетентності фахівців різних напрямків підготовки.

Проблемі формування мовної компетентності майбутніх менеджерів у процесі професійної підготовки присвятила своє дослідження І. Галімізнова. Науковець вважає, що в умовах жорсткої конкурентної боротьби і прискореного науково-технічного прогресу державі потрібні не лише керівники з фундаментальною підготовкою в сфері економіки, але й комп'ютерно грамотні фахівці з високим рівнем мовної компетентності. Крім того, перехід багатьох установ і підприємств на прямі контакти із зарубіжними партнерами, робота з документацією та кореспонденцією, норми ділового етикету вимагають від менеджерів знання мови і вміння застосовувати її на практиці [18].

Педагог стверджує, що саме знання мови робить менеджера конкурентоспроможним, відкриває перед ним широкі професійні можливості й є основою формування його мовної компетентності.

Мовна компетентність спеціаліста є невід'ємним компонентом його професійної компетентності. Мовна компетентність становить собою сукупність мовних знань, умінь та навичок, здобутих у вищому навчальному закладі, а також здібності з опанування способів вирішення проблемно-пізнавальних завдань і здійснення діяльності щодо досягнення цілей, значущих для спеціаліста в сфері його професійної комунікації [4].

К. Кубачова розглядає мовну компетентність як здатність користуватися мовними знаннями та мовленнєвими вміннями для вирішення комунікативних завдань. Інтеграційні процеси в суспільстві вимагають підготовки нових спеціалістів, здатних до полікультурних контактів у соціальній та професійній

сфері, оскільки процес упровадження нових зарубіжних методик відбувається при безпосередньому контакті з носіями мови. У зв'язку з цим, на думку К. Кубачової, виникає потреба у впровадженні нового компетентнісного підходу в системі підготовки наукових кадрів, орієнтованого на оптимізацію і вдосконалення навчання аспірантів та наукових співробітників української мови, на формування в них здатності ефективного досягнення цілей [45].

Питання мовної компетентності також зацікавило сучасну дослідницю О. Мірошнікову. Педагог приходять до думки, що в умовах багатомовного науково-освітнього середовища формування професійно-мовної компетентності фахівців має здійснюватися шляхом підвищення якості іншомовної підготовки.

О. Мірошнікова запропонувала нову освітню технологію – технологію формування професійно-мовних компетенцій студентів [45].

Проблему формування мовної компетентності студентів закладу вищої освіти розглядають педагоги О. Луцева та І.Алещанова. Вони досліджують розвиток мовної компетентності і наголошують на необхідності встановлення тісних контактів викладача з керівниками та викладачами профілюючих кафедр. Така співпраця надає можливість підібрати найкращий навчальний матеріал відповідно до спеціальності студента, встановити міжпредметні зв'язки, що сприятиме ефективному розвитку мовної компетентності майбутнього фахівця [24].

Вивченням питання мовної ситуації в сучасній Україні займаються І. Плотницька, О. Левченко. Для визначення рівня сформованості мовної компетентності державних службовців і посадових осіб українські вчені запропонували виокремити три рівні: початковий, середній та високий. Поняття мовної компетентності державних службовців дослідники тлумачать як рівень знання української мови (ділової української мови) [35].

Отже, результати аналізу сучасних наукових праць, присвячених проблемі формування мовної компетентності, зокрема професійної, свідчать про складність цього явища і багатозначність його розуміння. Найбільшого поширення набуло визначення мовної компетентності фахівця як сукупності

мовних знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної професійної діяльності. Тому перспективи подальших досліджень зумовлено необхідністю теоретичного обґрунтування особливостей професійної мовної компетентності, зокрема фахівців економічного профілю.

1.2. Диференціація понять «мовна компетентність» та «мовна культура» в контексті проблеми викладання мовних дисциплін у закладі вищої освіти

В умовах глобалізації професійний простір організовують транснаціональні, інтернаціональні, макрорегіональні, національні, мікрорегіональні, муніципальні, локальні суб'єкти. Сюди також зараховуємо функційні мережі корпорацій, урядових і неурядових організацій. Особливе місце посідають неформальні простори, які складаються із вільних підприємців, аматорів, просунутих користувачів ПК та технологій. Ці неформальні простори заповнюють професійну сферу, створюючи менш інтенсивне та напружене середовище, яке характеризується нижчим рівнем вимог до фахівців, професіоналізму та відповідальності. Знайомство з культурою транснаціональних компаній, обмін досвідом з іноземними фахівцями в межах спеціальних заходів, підвищення кваліфікації в закордонних центрах, досвід роботи пліч-о-пліч з іноземними колегами і навчання в розвинених країнах дає початок пошукові нових форм співпраці, влаштуванню змагань, перегонів, спробам стати адекватним, затребуваним фахівцем із відповідним рівнем професійності, не гіршим, ніж у закордонних колег [1].

Глобалізація є часто основою для розширення «професійної особистості». Це передбачає удосконалення людиною своїх професійних, психологічних і світоглядних сторін. Професійні характеристики особистості включають, серед інших, дві найголовніші сторони фахівця – досвід і глибоке знання своєї справи та мовно-професійну компетентність (характеристика мовної особистості). У

цьому напрямі актуальними є питання формування мовної особистості, розвитку таких її складників, як мовна свідомість, мовні здібності, мовне чуття, мовно-ціннісні і світоглядні орієнтації.

Соціолінгвістика наразі ставить кілька питань, що можна відзначити як вельми актуальні в теоретичному дискурсі: соціалізація та мова, соціум та мислення, соціологія праці та мовно-професійна компетентність [41].

Як зазначає С. Бабенков, культура мовлення сучасних студентів постійно знаходиться під впливом соціальних змін, як позитивних, так і негативних, що відбулися в нашій країні особливо в останні десятиліття. Прийнято розрізняти вищий і нижчий рівень мовленнєвої культури людини. Нижчий рівень – перший ступінь оволодіння літературною мовою: правильність мовлення та дотримання норм літературної мови. Правильним мовленням називають таке мовлення людини, в якому не допускаються помилки у вимові, у вживанні слів та їхньому утворенні, у побудові речень. Вищим рівнем мовленнєвої культури прийнято вважати правильне і гарне мовлення: людина не тільки не допускає помилок, але й вміє щонайкраще будувати своє висловлення; найбільш повно розкриває його тему і головну думку; відбирає найбільш придатні слова і конструкції з урахуванням того, до кого й за яких обставин він звертається. Головна мета кожної культурної людини полягає в збагаченні свого мовлення, його удосконалюванні [56].

Необхідно навчитися відчувати свого співрозмовника, уміти відбирати найбільш придатні для кожного випадку слова та конструкції. Формування навичок користуватися правилами культури спілкування, як й культури загальної поведінки з оточуючими, повинне відбуватися в процесі систематичної виховної роботи. Дуже важливо ознайомити студентів з правилами ввічливості, яка виявляє повагу до гідності іншої людини, показати як поводитися в тій чи іншій ситуації (знання етикету поведінки), як правильно встановлювати і підтримувати мовний контакт (знання мовленнєвого етикету). Кожна людина повинна дбати не тільки про культуру свого мовлення, а й про мовний етикет (сукупність мовних засобів, які регулюють нашу поведінку в

процесі мовлення). С. Богдан зазначає, що «мовний етикет українців є унікальною, універсальною моделлю їх мовної діяльності» [5].

Головне призначення етикету – встановлення сприятливого контакту між людьми, регулювання їх взаємин на основі принципу ввічливості. Якщо студент не буде знати прийнятих у суспільстві правил мовного етикету, не буде володіти вербальними формами вираження ввічливості, йому буде важко встановлювати ділові контакти і він не зможе на високому рівні здійснювати процес спілкування. Кожен студент ЗВО повинен знати етикетні одиниці, якими виражається вітання, прощання, вибачення, мовленнєві одиниці, що супроводжують прохання, формули подяки, конструкції побажальної модальності, типізовані фрази ритуалу знайомства, етикетні формули звертань. Викладачі повинні бути обізнані з основними правилами ведення мовлення. Для різних видів мовленнєвої діяльності суспільство формує певні правила їх здійснення. Правила ведення мовлення, чи етикет мовлення, поділяються на правила для мовця і слухача [22].

Виділимо насамперед правила для мовця:

1. Доброзичливе ставлення до співрозмовника, повага до адресата.
2. Необхідно виявляти доречну у певній ситуації ввічливість (враховувати стать, вік, службовий чи суспільний статус). Потрібно знімати надмірну категоричність.
3. Мовцеві не рекомендується ставити в центр уваги своє «я», нав'язувати свої думки й оцінку подій.
4. Необхідним для мовця є відокремлення власного «я» слухача у центр уваги.
5. Мовцеві треба вміти вибирати тему для розмови, доречну в кожній ситуації, яка є цікавою, зрозумілою партнерові.
6. Мовець повинен стежити за логікою розгортання тексту, за тим, щоб висновки не протирічили задуму бесіди.
7. Мовець повинен пам'ятати, що межа смислового сприйняття концентрації уваги у слухача – обмежена.

8. Мовцеві необхідно постійно відбирати мовні засоби відповідно до вибраної тональності тексту, орієнтуючись не тільки на адресата, але й на ситуацію спілкування загалом, на офіційність або неофіційність ситуації.

9. Мовець повинен пам'ятати, що в усному контактному безпосередньому спілкуванні слухач не тільки чує, але й бачить його, отже, сприймає жести, міміку, пози, загальну манеру триматися при розмові й культуру поведінки [54].

У кожному суспільстві етикет поступово розвивався як система правил поведінки, система дозволу й заборон, що формують загалом моральні норми. Етикет і мовлення тісно пов'язані між собою. Манера мовлення, стиль, дозвіл чи заборона говорити одне й не говорити інше, вибір мовних засобів як маркер приналежності до певного середовища – все це наявне в наших мовленнєвих виявах. Мовленнєвий етикет можна визначити як правила, що регулюють мовленнєву поведінку. Це широка зона одиниць мови й мовлення, яка словесно виражає етикет поведінки, дає нам в руки ті мовні багатства, які є в кожному суспільстві для вираження неконфліктного ставлення до людей, а етикет регулює складний вибір доречного засобу конкретно людиною, для її конкретного адресата, у конкретному випадку, ситуації [16].

Культура спілкування – частина культури поведінки людини у суспільстві. Культура поведінки – сукупність форм щоденної поведінки людини (у побуті, у спілкуванні з іншими людьми), у яких знаходять зовнішнє вираження моральні та естетичні норми такої поведінки. Культура поведінки не буває поза культурою спілкування, і навпаки. Мовленнєвий етикет – важливий компонент національної культури. У мові, мовленнєвій поведінці, усталених формулах (стереотипах) сформувався багатий народний досвід, неповторність звичаїв. Культура мовлення – це духовне обличчя людини. Вона свідчить про загальний розвиток особистості, про ступінь прилучення її до духовних багатств рідного народу й надбань усього людства. Основою мовленнєвої культури є грамотність, тобто дотримання загальноприйнятих літературних норм у користуванні лексичними, фонетичними, морфологічними, синтаксичними і стилістичними засобами мови. Але цим поняття мовленнєвої

культури не вичерпується. Мовлення має бути не тільки правильним, а й лексично багатим, синтаксично різноманітним. Треба активно розвивати своє мовлення: усно й письмово викладати думки, виправляти себе, перебудовувати сказане, шукати найкращі й найдоцільніші варіанти висловлювання. Культура мовлення тісно пов'язана з культурою мислення. Якщо людина ясно, логічно мислить, то й мовлення в неї ясне, логічне. І навпаки, якщо в людини немає думок, якщо вона говорить про те, чого не розуміє або не знає, то й мовлення в неї плутане, беззмістовне, захаращене зайвими словами. Мовлення тоді гарне, коли воно якнайповніше і якнайточніше передає думки чи малює образи і легко сприймається, зрозуміле. Грамотне, багате мовлення – не тільки ефективний засіб передачі й сприйняття думок та образів. Це вияв поваги до людей, з якими спілкуєшся, до народу, який створив цю мову [40].

На сучасному етапі розвитку вищої школи опанування українською мовою розглядається як надбання комунікативної компетенції на базі сформованої лінгвістичної компетенції. Як вважає Л. Биркун, комунікативно-орієнтоване викладання мов має на меті не тільки дати студентам практичні знання граматики та лексики мови, що вивчається, але також розвинути у них розуміння того, як відповідна мова використовується для спілкування [37].

Усно-мовленнева комунікативна компетенція передбачає здатність слухати, розуміти, розмовляти. Комунікативна компетенція є метою та результатом навчання, але цей результат стає реальним лише при наявності сформованої лінгвістичної компетенції і високої вмотивованості студентів.

На нашу думку, принцип комунікативної спрямованості визначає й зміст навчання – відбір та організацію лінгвістичного матеріалу, конкретизацію сфер і ситуацій спілкування, ставить викладача перед необхідністю відповідної організації навчального процесу, використання різноманітних організаційних форм для здійснення спілкування, які підвищують мотивацію навчання.

Найширшою категорією тих, хто вивчає ділову українську мову, є студенти вищих навчальних закладів економічного профілю, оскільки саме

вони утворюють економічну та ділову еліту країни, увійдуть до числа тих, хто покликаний забезпечити їй гідне місце у світовому економічному співтоваристві. Отже, саме на цей контингент у першу чергу повинні бути спрямовані зусилля викладачів з метою підняти якість навчання української мови для ділового спілкування. У багатьох вищих навчальних закладах економічного профілю з'явився спеціальний курс ділової української мови. Цей курс пов'язаний із вивченням української мови не тільки як обов'язкової дисципліни, а як одного з шляхів отримання обраної студентами спеціальності. Завдяки діловій українській мові спеціалісти обмінюються дослідженнями та досвідом у різних галузях науки. Ділова українська мова стала ключем до міжнародних відносин між науковцями. Курс ділової української мови враховує специфіку оформлення необхідної документації і засвоєння базової ділової лексики й спеціальної термінології [39].

Мовна особистість, яка належить до певного часу, країни, регіону, соціальної (зокрема і професійної) групи чи сім'ї, виявляється у мовленнєвій поведінці. Фахівцеві економічного профілю притаманна підвищена мовленнєва відповідальність, оскільки сфера діяльності економіста охоплює не лише суспільно-політичні й соціально-економічні питання розвитку і функціонування сучасного ринку, а й безпосередньо пов'язана з морально-психологічними, естетичними, інтелектуально-етичними інтересами та переживаннями окремої особистості і трудового колективу в цілому. Тому вміння спілкуватись і налагоджувати контакт зі співрозмовниками, професійний підхід до вирішення поставлених комунікативних завдань, вибір доцільного варіанта мовленнєвої поведінки є важливими об'єктивними чинниками визначення рівня професіоналізму фахівця економічного профілю.

Мовленнєва поведінка є специфічною для професійного середовища економіста. Вона вимагає набуття лінгвістичної, соціолінгвістичної та прагматичної компетенцій, що є необхідними для виконання завдань, пов'язаних із навчанням і діяльністю. Основою мовленнєвої поведінки майбутнього економіста є багатоступеневий процес, який охоплює такі етапи:

- 1) етап планування власної мовленнєвої поведінки;
- 2) етап адекватного відтворення зразків мовленнєвої поведінки у типовій для професійної сфери ситуації;
- 3) етап креативного комбінування зразків мовленнєвої поведінки відповідно до комунікативного наміру в типових та нетипових професійних ситуаціях.

Під час планування мовленнєвої поведінки майбутній фахівець економічного профілю повинен зважати на те, що кінцевий позитивний результат спілкування залежить не стільки від мотивів, якими керується людина, скільки від уміння їх сформулювати і викласти [12]. Обрана майбутнім економістом стратегія мовленнєвої поведінки свідчатиме про його індивідуально-особистісну готовність до професійно-мовленнєвої комунікації.

Етап планування мовленнєвої поведінки є надзвичайно важливим: обираючи певну соціальну роль під час здійснення професійно-комунікативної діяльності, майбутній економіст визначає той чи інший варіант професійно-мовленнєвої поведінки, який матиме безпосередній вплив на ефективність ділових переговорів та їх результат.

Для того, щоб застосовувати набуті знання в певній комунікативній ситуації (реалізувати другий етап), майбутньому фахівцеві економічного профілю необхідно оволодіти певним досвідом у сфері спілкування ще під час навчання у вищому навчальному закладі. Адже, крім теоретичного оволодіння професійною термінологією, виникає об'єктивна потреба формування та розвитку вмінь і навичок її практичного застосування. Серед основних джерел набуття такої практики, як свідчать результати аналізу емпіричних матеріалів підготовки економістів, виокремимо такі:

- усвідомлення власного досвіду спілкування;
- аналіз досвіду довоколишніх (рідних, близьких, друзів чи незнайомих людей, спостереження і вивчення їхніх щоденних варіантів мовленнєвої поведінки);
- аналіз досвіду, відображеного у літературних джерелах (спостереження

за мовними вчинками літературних героїв і використання певних зразків у власній поведінці);

- вивчення досвіду спілкування, що відображений у мас-медіа (варіанти мовленнєвої поведінки дикторів, політиків, громадських і релігійних діячів у конкретній ситуації);

- усвідомлення досвіду, здобутого у процесі застосування новітніх технологій (формування досвіду поведінки шляхом імітації її зразків після прослуховування диску, проведення он-лайн обговорень);

- участь у студентських науково-практичних конференціях;

- проходження виробничої практики та стажування на підприємствах та в установах економічної галузі.

Кожна типова ситуація обслуговується низкою маркерів і виразів мовленнєвої поведінки, які студенти засвоюють під час виконання вправ, ділових та рольових ігор на практичних заняттях у ЗВО. Зазначимо, що на початковому етапі майбутні економісти інтуїтивно ухвалюють рішення у певній комунікативно-професійній ситуації, і лише згодом у них формується система правил мовленнєвої поведінки на основі отриманих практичних навичок.

Третій етап, а саме, креативне комбінування зразків мовленнєвої поведінки відповідно до комунікативного наміру, є не лише завершальним, але й визначальним. Завдяки йому можна визначити професіоналізм вчинків майбутнього фінансиста. Характерним для цього етапу є моделювання типових та нетипових ситуацій професійно-комунікативної взаємодії, в процесі виконання завдань яких відбувається формування динамічного професійно-комунікативного стереотипу засобами навчання студентів прийомам налагодження товариських взаємин, аналізу та вирішення конфліктних ситуацій, техніці подолання агресивності у стосунках та керування емоційною сферою, прийомам та способам досягнення соціального престижу.

Серед умов, що забезпечать результативність навчальної діяльності на кожному з етапів формування мовленнєвої поведінки, виокремимо такі:

- організацію простору спілкування (зручне та відповідно оснащене приміщення, що передбачає наявність проектора, моніторів, мікрофонів та інших технічних засобів для проведення презентацій та налагодження чіткої комунікативної взаємодії; раціональне розташування співрозмовників);
- організаційна та змістова підготовка;
- професійний підхід до вирішення поставлених комунікативних завдань (знання предмета переговорів, обґрунтування запропонованих варіантів розв'язання проблеми, доцільність поставлених запитань), що сприятиме обміну досвідом та досягнення бажаних результатів;
- використання чіткого алгоритму роботи групи (визначити послідовність виступів, регламентувати час, виділений на обговорення, запитання та відповіді);
- рівень володіння професійною термінологією.

Формування функціональної мовної особистості майбутнього фінансиста, розвиток її професійно-комунікативних умінь повинно ґрунтуватися на використанні різних за ступенем складності комунікативних ігрових ситуацій як основи взаємодії «викладач – студент», «студент – студент», «студент – студенти». Ця ідея стала визначальною під час розробки програми тренінгу з підготовки майбутніх економістів до ділової комунікації. Оскільки спілкування є частиною взаємодії, її засобом та способом, а взаємодія більшості фахівців економічного профілю зі своїми партнерами, замовниками чи співробітниками відбувається у комунікативній формі, то програма комплексу занять із підготовки майбутніх економістів до професійного спілкування містить вправи, рольові та ділові ігри, завданням яких є формування і вдосконалення комунікативних умінь, необхідних для підвищення ефективності ділової взаємодії.

Вимоги Болонської конвенції та Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти свідчать про те, що перед ЗВО і його педагогічним колективом постає важливе завдання – підготувати такого фахівця в фінансовій сфері, який був би спроможним викласти всі свої знання перебігу економічних процесів,

обґрунтувати результати фінансових досліджень, сформулювати думки щодо вдосконалення специфіки фінансової сфери економіки підприємства та держави. Отож на сучасному етапі рівень освіченості фінансиста визначається як високим рівнем його професійних якостей, так і сформованістю його мовної особистості, вмінням обирати дієві комунікативні стратегії й тактики мовленнєвої поведінки. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці структури мовної особистості майбутнього фінансиста.

1.3. Сутнісні та структурно-змістовні характеристики мовної компетентності майбутнього фінансиста

Проблема формування професійної компетентності фахівця в будь-якій галузі знаходиться в полі зору багатьох наукових дисциплін: соціології, культурології, психології, історії, філософії, професійної педагогіки. Тому розгляд цієї складної проблеми передбачає здійснення теоретичного пошуку на стику кількох наукових дисциплін [42].

Необхідність розгляду проблем освіти з точки зору компетентнісного підходу викликана загальноєвропейською й світовою тенденцією інтеграції, глобалізації світової економіки, стандартизацією європейської освіти на засадах Болонської угоди. Істотним є той факт, що універсалізація перетворень у галузі освіти, забезпечення студентської й викладацької мобільності, – все це передбачає також певну термінологічну уніфікацію. Це стосується й поняття компетентності. Крім того, необхідність уведення поняття компетентності й компетентнісного підходу в освіті визначається зміною освітньої парадигми – сукупності переконань, цінностей, технічних засобів [49].

Проблема узгодження вітчизняної педагогічної термінології й науки загалом із компетентнісним підходом полягає в тому, що науковці переважно користуються традиційною й зрозумілою тріадою «знання – уміння – навички», з якої виходить ціла низка категорій і понять. При цьому поняття компетенції

також закономірно впливає зі співвідношення знань, умінь і навичок у певній галузі професійної діяльності. Такий науковий підхід є прийнятним, але не єдиним, про що свідчать зарубіжні наукові дослідження (Б. Оскарссон, С. Шо, В. Хутмакер, Г. Халаж, Дж. Равен) [26].

Теоретичний аналіз проблеми формування професійної компетентності фахівців спрямовує нас до головних понять дослідження: «компетентність» і, тому їх доцільно розглядати як різнорівневі й окреслювати по-різному [9].

Наразі на сторінках науково-педагогічних видань ведеться дискусія про співвідношення понять компетенція й компетентність. Розглянувши основні підходи до їхнього розуміння, ми дійшли висновку, що професійна компетенція це професійно-статусні можливості по здійсненню людиною державних, соціальних й особистісних повноважень у професійній діяльності. Професійно-статусні можливості можуть бути такі: адміністративно-правові (передбачають рівень адміністративної влади й повноважень фахівця у вирішенні виробничих, економічних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності підрозділу або організації в цілому); інформаційні (передбачають певний обсяг одержуваної фахівцем службової інформації для реалізації своїх професійних функцій); економічні (передбачають певний рівень самостійності співробітника в економічній сфері діяльності). Можна констатувати існування як широкого, так і більш вузького тлумачення поняття «компетентність».

У широкому сенсі компетентність в основному розуміється як ступінь соціальної й психологічної зрілості людини, яка передбачає певний рівень психічного розвитку особистості, психологічну готовність до певного виду діяльності, що дозволяє індивіду успішно функціонувати в суспільстві та інтегруватися в нього [28].

У вузькому сенсі компетентність розглядається в якості діяльнісної характеристики, як міра інтегрованості людини в діяльність. А це передбачає певну світоглядну спрямованість особистості, ціннісне ставлення до діяльності та її предметів [3].

Отже, компетентність є готовністю та здатністю людини діяти в будь-якій

сфері. Вона передбачає володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до предмета діяльності. Компетентнісна в окремій галузі людина володіє певними знаннями та здібностями, які дозволяють їй обґрунтовано мислити про цю галузь й ефективно діяти в ній. Важливим при цьому є не протиставляти компетентність знанням або умінням, оскільки перше поняття більш широке, ніж поняття «знання» або «уміння». Компетентність є готовністю та здатністю людини діяти в будь-якій сфері. Вона передбачає володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до предмета діяльності [27].

Таким чином, компетентність виражає значення традиційної тріади «знання – уміння – навички», інтегруючи їх у єдиний комплекс. Крім того, компетентність визначається як поглиблене знання предмета або освоєне уміння.

Національна модель підготовки фахівців у різних галузях народного господарства передбачає використання досвіду формування компетентності, набутого в європейській системі освіти. Як свідчать наукові дослідження цього досвіду, компетентність передбачає спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби; комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок. Українська освіта починає оперувати поняттям компетентності в тому сенсі, який пропонують європейські країни. Так, після підписання Болонської декларації з'явилися нові інструменти й ініціативи, що сприяють реалізації цілей формування загального європейського простору вищої освіти, причому як наднаціональні, так і національні й інституціональні. Найбільш відомі й ефективні програми носять багаторівневий характер, наприклад, спільні ініціативи Європейської Комісії, Європейської асоціації університетів, у яких взяли участь університети з усіх країн учасниць Болонського процесу, в результаті чого з'явилися проекти «Створення спільних (подвійних) дипломів», «Настроювання освітніх структур», «Формування культури якості». Проект «Настроювання освітніх структур» спрямований на реалізацію цілей Болонської декларації на інституціональному рівні. Його

задачі – визначення точок конвергенції та вироблення загального розуміння змісту кваліфікацій за рівнями в термінах компетенцій і результатів навчання. Під результатами розуміються набори компетенцій, що включають знання, вміння й навички студентів, обумовлені як для кожного блоку (модуля) програми, так і для програми в цілому [21].

Заслуговує на увагу концепція «інтегрованого розвитку компетентності», розроблена шведськими й американськими вченими (В. Чапанат, Г. Вайлер, Я. Лефстед). Розвиток компетентності спеціаліста тут пов'язується з інтеграцією інтелектуальних, моральних, соціальних, естетичних, політичних аспектів знань та умінь. Професійна компетентність у контексті зазначеної концепції включає знання й уміння з різних сфер життєдіяльності людини, які необхідні для формування умінь і навичок здійснення діяльності творчого рівня. У науковій літературі США фігурує особлива одиниця виміру знань спеціаліста – період піврозпаду компетентності. Це означає, що через те, що за певний час після закінчення вищого закладу освіти одержані знання будуть застарілими в зв'язку з тим, що з'являється нова інформація, компетентність спеціаліста знижується на 50%. Тому вміння працювати в такому інформаційному полі на сучасному технологічному рівні є необхідним у системі знань, умінь і навичок спеціаліста в галузі економіки. Фахівець у цій галузі має бути наділений ключовими компетентностями, причому із залученням відповідних інформаційних технологій; особливо це стосується двох останніх типів ключових компетенцій, які передбачають відповідний до суспільного розвитку рівень оволодіння сучасними інформаційними технологіями та здатність до самонавчання, яка вміщує постійне оновлення професійної інформації, неможливе сьогодні без застосування інформаційно-комп'ютерних технологій [55].

Важливими в контексті проблеми нашого дослідження є окреслені зарубіжними вченими рівні формування компетенцій під час навчання у вищому навчальному закладі, визначені в європейських країнах. Так, для першого рівня характерними є такі загальні для різних предметних галузей

компетенції: здатність демонструвати знання основ та історії дисципліни; здатність логічно й послідовно представити освоєне знання; здатність контекстуалізувати нову інформацію й давати її тлумачення; уміння демонструвати розуміння загальної структури дисципліни й зв'язок між піддисциплінами; здатність розуміти та використовувати методи критичного аналізу й розвитку теорій; здатність правильно використовувати методи й техніки дисципліни; здатність оцінювати якість досліджень у цій предметній галузі; здатність розуміти результати експериментальних і спостережних способів перевірки наукових теорій [21].

На другому рівні майбутні фахівці повинні бути наділені такими компетенціями: володіти предметною областю на належному кваліфікаційному рівні, тобто володіти новітніми методами й техніками дослідження, знати новітні теорії та їхні інтерпретації; критично відслідковувати й осмислювати розвиток теорії й практики; володіти методами незалежного дослідження й уміти пояснювати його результати на належному рівні; бути здатним внести оригінальний вклад у дисципліну відповідно до канонів цієї предметної області, наприклад, у рамках кваліфікаційної роботи; демонструвати оригінальність і творчий підхід; опановувати компетенції на професійному рівні [57].

Повертаючись до європейських стандартів компетентності, погоджуємося з думкою І. Лебедева, що компетентність – це здатність діяти в ситуації невизначеності, здатність працювати в команді та навчатися. З огляду на це навички, уміння й знання, яких набуває в ході навчання майбутній фахівець у галузі економіки, повністю узгоджуються з поданим вище означенням, бо якраз і передбачають здатність долати невизначеність, високу навчуваність і вміння працювати в команді. Деякі дослідники вважають, що суттєвим моментом компетентності є здатність приймати відповідні рішення в процесі вирішення конкретних проблем і виробничих завдань [9].

Таким чином, формування компетентності входить у загальний контекст формування особистості. Тому важливим аспектом розуміння компетентності є її оцінно-світоглядна спрямованість, що характеризує людину як суб'єкта

спеціалізованої діяльності в системі суспільного розвитку праці. Тут враховується здатність людини давати кваліфіковані судження, приймати адекватні та відповідні рішення в проблемних ситуаціях, планувати та здійснювати дії, які призводять до раціонального й успішного досягнення поставлених цілей. Тому під компетентністю може розумітися стійка здатність виконувати певний вид діяльності, яка включає такі аспекти, як: глибоке розуміння сутності виконуваних завдань і вирішуваних проблем; гарне знання досвіду, який є в цій галузі, активне оволодіння його найкращими досягненнями; вміння обирати засоби та способи дії, адекватні конкретним обставинам місця й часу; почуття відповідальності за досягнуті результати; здатність учитися на помилках і вносити корективи в процес досягнення цілей. Такий підхід ми окреслюємо в нашому дослідженні як діяльнісний. У межах цього підходу поєднуються, зокрема, поняття «компетентність» і «готовність», які визначаються не як тотожні, а як зв'язок між внутрішнім потенціалом та реальним його втіленням (внутрішньою сутністю й зовнішнім виявом). Отже, професійна компетентність може розумітися як один із структурних компонентів професійної готовності до конкретного виду діяльності.

У професійній підготовці спеціалістів економічного профілю є необхідність виділяти насамперед корпоративну компетентність як особливий вид компетентності, який передбачає стійку здатність фахівця виконувати передбачені кваліфікаційною характеристикою види діяльності [31]. За останнім визначенням, на нашу думку, пов'язаний контекстно-інформаційний підхід до визначення компетентності, представлений у наукових роботах А. Вербицького. На його думку, «... щоб бути теоретично й практично компетентним, студенту необхідно зробити подвійний перехід: від знака – до думки, а від думки – до вчинку, дії. Перехід від інформації до її використання опосередковується думкою, що і робить цю інформацію знанням» [31].

Незважаючи на актуальність такого напрямку роботи, українською лінгводидактикою він досліджений недостатньо. Загальні методики формування мовної компетенції студентів розробляли Н. Бібік, Л. Барановська,

Л. Ващенко, Л. Головата, Л. Лучкіна, Т. Рукас, О. Савченко та інші дослідники. Але можемо констатувати, що загальної системи роботи з науковою термінологією, яку можна було б застосовувати для навчання українським терміносистемам студентів усіх спеціальностей Південно-Східної України не вироблено. Подібна ситуація є небажаною. Адже оволодіння професійною лексикою, а отже, і формування світогляду та професійної компетенції майбутніх фахівців починається в університеті. Традиційно вважається, що компетенція – це норма освітньої підготовки студента, при цьому визначається роль ключових компетенцій, загальних для всіх професій і спеціальностей, універсальних у різних ситуаціях. Передумовою успішного засвоєння і подальшого активного використання базової наукової та професійної термінології, на наш погляд, слугує раціональне поєднання комунікативного підходу та професійного контексту. Доцільність такого методу підтверджують дані лінгвістичних спостережень, що засвідчують необхідність знання близько 75-85% всіх термінів, що дозволить студентам вільно читати та розуміти наукові тексти. Продуктивність засвоєння термінів та їх активне використання в усному та писемному українському фаховому мовленні багато в чому залежить від виконання студентами відповідної системи підготовчих вправ, послідовно спрямованих як на переклад та вдумливе засвоєння термінології, так і на активізацію вмінь говоріння та слухання, необхідних для застосування на практиці набутих на заняттях з «Української мови (за професійним спрямуванням)» знань.

Йдеться про таке:

- формування усвідомленого ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної, моральної і культурної цінності;
- розвиток креативно-інтелектуальних здібностей студентів, їх інтересу до вивчення української мови;
- оволодіння вмінням сприймати, аналізувати, зіставляти мовні явища і факти, оцінювати їх з погляду відповідності ситуації спілкування;
- формування дослідницької компетенції, удосконалення вмінь і навичок

самостійної роботи з науковим текстом, різноманітними джерелами наукової інформації, зокрема електронної, пошук інноваційних технологій.

На заняттях доцільними будуть такі форми і методи роботи зі студентами:

1. Оглядові та евристичні інтерактивні лекції, семінари, самостійне вивчення літератури та виконання індивідуальних комунікативних завдань, передбачених навчальним планом, наукова робота з довідковими ресурсами.

2. Завдання на написання документів.

3. Завдання дослідницько-пошукового характеру, переклад, корегування та редагування текстів.

4. Моделювання комунікативних ситуацій.

5. Підготовка повідомлень, доповідей, рефератів, наукових виступів.

Лише зацікавивши студентів їх фаховою термінологією, майбутньою спеціальністю, ми зможемо виховати мовну особистість, компетентних фахівців, які зможуть досягти особистісного і професійного визнання та реалізувати свій потенціал. Адже саме професійна сфера, за даними соціологічних досліджень, є найбільш сприятливою для функціонування української мови.

Підсумовуючи здійснений вище аналіз наукової літератури, ми виділяємо такі структурні компоненти професійної компетентності фахівця в галузі економіки: мотиваційний, інформаційно-технологічний, предметно-діяльнісний, саморегуляційний [10].

Таким чином, професійна компетентність сучасного спеціаліста є складним багатокомпонентним поняттям, яке в сучасній науковій літературі характеризується з точки зору кількох наукових підходів: соціокультурного, діяльнісного, комунікативного, професійного, контекстно-інформаційного та психологічного. Кожен із названих підходів не вичерпує наукового аналізу проблеми професійної компетентності повністю; всі ці підходи знаходяться у взаємозв'язку один з одним і взаємодоповнюють один одного. Для дослідження проблеми формування мовної компетентності особливо важливим вважаємо

змістову структуру професійної компетентності майбутніх фінансистів із використанням загальнонаукового аналізу поняття професійної компетентності, представленого вище.

Висновки до першого розділу.

Наведений теоретичний аналіз дозволяє констатувати, що пошуки викладачем оптимальних інтенсивних прийомів та методів навчання сприятимуть розвитку внутрішньої мотивації вивчення ділової української мови, допоможуть урізноманітнити форми навчання, відтворити мовні ситуації і ситуативні події, продуктивно використовувати час та знімати напругу на практичному занятті, а також переконати студента в тому, що українська мова – це реальний засіб спілкування, за допомогою якого він може виразити себе як особистість.

У процесі навчання студентів-фінансистів необхідно визначити типові ситуації ділового спілкування у сфері діяльності економістів і передусім сформулювати практичні вміння та навички розуміння ділового мовлення. Практичний курс ділової української мови сприятиме розвитку професійних якостей майбутніх фінансистів, стане запорукою вільного самовираження особистості в науковій та офіційно-діловій сферах спілкування, важливим етапом процесу формування професійності, яка є складовою частиною конкурентоздатності сучасного фахівця.

Установлено, що володіння українською мовою майбутніми фінансистами розглядається нині як атрибут інтелектуального розвитку людини з вищою освітою і умова успішної діяльності у сфері виробництва та торгівлі.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІНАНСИСТІВ

2.1. Визначення стану сформованості мовної компетентності майбутніх фінансистів

Для з'ясування стану сформованості мовної компетентності студентів та визначення необхідності розробки методики формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти було проведено експеримент.

У чинній програмі курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)», зазначено, що «завдання вищої школи – готувати фахівців нової генерації: кваліфікованих, грамотних, мовно компетентних, які б досконало, ґрунтовно володіли українською літературною мовою у повсякденно-професійній, офіційно-документальній сфері, зокрема набули навичок комунікативно виправданого використання засобів мови, оволоділи мовою конкретної спеціальності, фаху» [13, с. 110].

Відповідно до окреслених вимог чинної програми було визначено провідну мету експерименту – виявити рівень сформованості у майбутніх фінансистів мовної компетентності та визначити основні шляхи успішного розвитку професійно необхідних знань та вмінь студентів.

У нашому дослідженні мовну компетентність студентів – майбутніх фінансистів розглядаємо як сукупність мовних знань, умінь та навичок, що необхідні для розв'язання проблем і завдань у професійній діяльності майбутнього фінансиста.

З метою виявлення рівня сформованості професійно необхідних знань, умінь і навичок у студентів Запорізького національного університету, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Фінанси і кредит», було

проведено експеримент.

Основні завдання експерименту були такі:

- 1) виявити рівень володіння теоретичними знаннями з української мови (за професійним спрямуванням);
- 2) виявити рівень сформованості професійно необхідних умінь студентів економічного напрямку.

Експериментом було охоплено 30 студентів третього курсу денної та заочної форм навчання, які навчаються.

З метою встановлення рівня сформованості мовної компетентності було розроблено тестові завдання (див. додаток А) відповідно до основних понять тем програми: «Державна мова – мова професійного спілкування», «Основи культури української мови», «Стилі сучасної української літературної мови», «Культура усного фахового спілкування», «Ділові папери як засіб писемної професійної комунікації», «Українська термінологія у професійному спілкуванні», «Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні». Питання тесту були спрямовані на виявлення рівня знань студентів про специфіку усної й писемної форм реалізації ділової української мови; мовні норми як фіксовані стандарти реалізації мовної системи; функціональні стилі сучасної української літературної мови та сфери їх застосування; форми і жанри усного фахового спілкування; особливості писемного ділового мовлення, що пов'язані з визначенням змісту, структури, порядку складання й оформлення різних видів документів; термінологічний комплекс обраного майбутнього фаху; жанри наукового мовлення й особливості їх оформлювання.

Для з'ясування рівня знань студентів також використовувався метод бесіди.

Кількісний аналіз одержаних результатів передбачав підрахунок правильних відповідей на тестові питання та в ході бесіди. Максимально студент може отримати 100 балів.

У якісному аналізі ми за основний критерій оцінювання брали той обсяг знань із курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)», яким

повинні володіти студенти – майбутні фінансисти, а саме:

- розуміння ролі державної мови у професійній діяльності;
- знання норм сучасної української мови та дотримання вимог культури усного й писемного мовлення;
- культура усного фахового спілкування; оволодіння навичками колективного обговорення професійних проблем;
- усвідомлення функцій документів у майбутній професійній сфері та вироблення навичок оформлення їх відповідно до державних стандартів;
- знання особливостей економічної термінології у професійному спілкуванні;
- розуміння основних ознак наукового тексту і професійного наукового викладу думки та вироблення вмінь оформлювати результати наукової діяльності.

У зв'язку з цим було визначено рівні мовної компетентності майбутніх фінансистів (високий, достатній, середній, низький) та охарактеризовано їх.

Високий рівень (88-100 балів). Студент ґрунтовно й повно знає норми сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні та дотримується їх. Розрізняє тексти різних функціональних стилів, характеризує їх за основними параметрами; визначає жанри наукового, офіційно-ділового і розмовного стилів, що репрезентують професійну сферу; правильно будує різні типи текстів з урахуванням специфіки конкретної мовленнєвої ситуації. Сприймає, відтворює, редагує тексти офіційно-ділового й наукового стилів. Правильно складає різні типи документів, добираючи мовні засоби, що репрезентують їх специфіку. Створює навчально-наукові тексти в жанрах, які відповідають професійній підготовці. Вільно орієнтується у фаховій літературі, послуговується лексикографічними джерелами (словниками) та іншою допоміжною довідковою літературою, необхідною для самостійного вдосконалення мовної культури. Правильно письмово перекладає фахові тексти українською мовою, послуговуючись різними типами словників.

Достатній рівень (74-89 балів). Студент засвоїв основні поняття про

мовну, мовленнєву, комунікативну компетенцію, володіє основними нормами літературної мови у професійній сфері, але допускає окремі помилки щодо мовних норм в усному і писемному мовленні. Знає види документів за класифікаційними ознаками, але може допускати помилки в розташуванні й оформленні реквізитів документів. Добре володіє термінологією обраного фаху, називає характерні ознаки та основні вимоги до термінів, але не завжди може пояснити способи словотворення української термінології. Знає жанри наукового мовлення та особливості їх оформлювання, але допускає деякі помилки в оформленні бібліографічного опису джерел, покликань. Добирає мовні кліше для написання наукових текстів. Володіє способами перекладу стійких словосполучень, але допускає окремі помилки під час редагування та перекладу текстів.

Середній рівень (60-73 бали). Студент виявляє знання й розуміння основних положень теми, але викладає матеріал не досить повно та допускає помилки у формулюванні правил, виконанні практичних завдань; не вміє глибоко й переконливо обґрунтовувати свої думки; викладає матеріал непослідовно; допускає помилки в мовленнєвому оформленні; не дбає про культуру усного та писемного професійного мовлення. Орієнтується в різновидах мовних норм, але не завжди може на прикладах проілюструвати їх. Добирає мовні засоби ізольовано, не може застосувати їх до конкретної ситуації мовлення чи відповідно до сфери вживання. Допускає помилки в оформленні реквізитів ділових паперів. Володіє термінологією майбутньої спеціальності, але не знається на тенденціях термінотворення. Допускає ряд серйозних помилок у використанні спеціальної термінології та інтерпретації явищ. Допускає значні помилки в оформленні начально-наукових текстів. Володіє основами редагування текстів, допускає помилки під час перекладу текстів українською мовою.

Низький рівень (0-59 балів). Студент має фрагментарні знання з тем курсу, не може навести приклади, допускає грубі помилки у формулюванні визначень і правил, що спотворює їх зміст. Спостерігається непослідовність у

висловленні думок, низька мовна культура. Знає деякі норми літературної мови, але не може застосувати їх на практиці. У відповіді відсутня логіка і обґрунтування теоретичних положень дисципліни. Не знає правил укладання текстів документів, розташування реквізитів, не володіє навичками оформлення ділових паперів. Не володіє достатньо термінознавчим комплексом, необхідним у майбутній фаховій діяльності. Не може пояснити всі способи творення термінів. Не орієнтується в жанрах наукового мовлення, не знає всіх видів наукових робіт, допускає грубі помилки в їх оформленні. Допускає серйозні помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою, не володіє навичками редагування.

На підставі якісного аналізу тестових завдань та бесід з'ясовано, що високий рівень сформованості професійно необхідних знань мають тільки 16,7% студентів, достатній – 23,3%, середній – 43,3% і низький – 16,7% майбутніх фінансистів (рис. 2.1.).

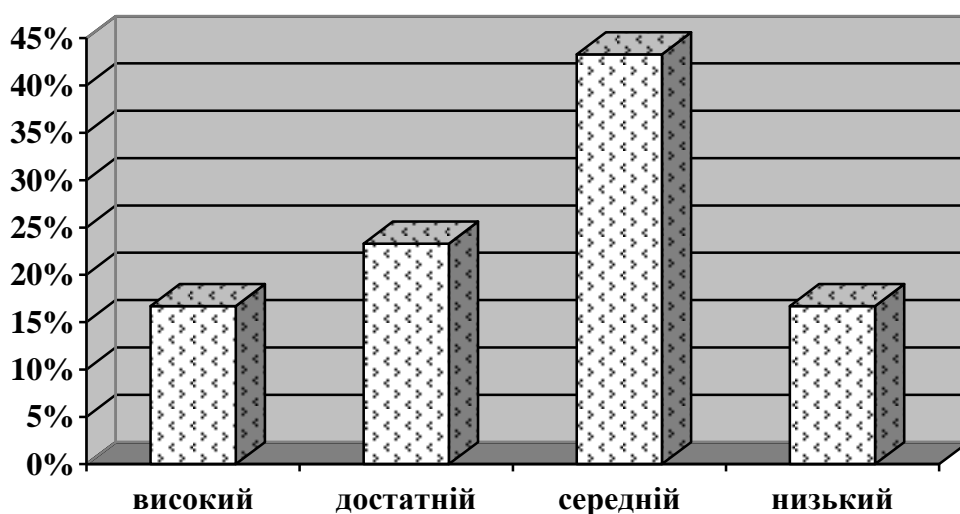

Рисунок 2.1. Результати тестування теоретичних знань студентів

Можемо зазначити, що відповіді респондентів на тестові завдання засвідчили, з одного боку, відповідний рівень знань із української мови (за професійним спрямуванням), а з іншого, – значні прогалини. Особливо недостатнє розуміння студентами економічних спеціальностей понять «мовна норма», «функції документів», «термін», «жанри наукового стилю», «типіві

мовні звороти офіційно-ділового стилю», «узгодження іменника з числівником». Результати зрізу свідчать про недостатній рівень необхідних мовних знань, що є підґрунтям формування практичних умінь і навичок студентів.

З метою перевірки рівня професійно необхідних умінь і навичок студентів було запропоновано виконання контрольної роботи, що ставила за мету:

- з'ясувати рівень оволодіння студентами нормами української літературної мови та дотримання вимог культури мовлення;
- виявити рівень сформованості вмій і навичок складання й мовно-мовленнєвого оформлення різних видів документації;
- визначити рівень оволодіння навичками перекладу текстів фахового спрямування та вміннями аналізувати загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціальні терміни.

Відповідно до поставленої мети завдання контрольної роботи передбачали стилістичне редагування словосполучень та речень; складання й мовно-мовленнєве оформлення документів; написання слів відповідно до норм української мови; письмовий переклад текстів за професійним спрямуванням; аналіз фахової термінології. Усі завдання контрольної роботи мали професійне спрямування, їх розв'язання вимагало від студентів не розрізнених знань окремих тем, а їх інтегрованого застосування.

Перше завдання контрольної роботи ставило на меті перевірити вміння студентів редагувати словосполучення, речення; здійснювати переклад сталих виразів українською мовою. Кількісний та якісний аналіз виконання першого завдання дозволив зробити висновок, що лише 13,3% студентів правильно виконали завдання, 26,7% – допустили незначні помилки або виконали завдання не в повному обсязі. Досить помітним є той факт, що 46,7% студентів не змогли дібрати до всіх виразів правильні українські відповідники й відредагувати такі словосполучення як «відстаючий клас», «погляди співпадають», «давайте зустрінемося».

У другому завданні майбутні фінансисти повинні були замінити слова-терміни іншомовного походження українськими відповідниками. Лише 13,3% студентів правильно дібрали до іншомовних термінів українські слова, 33,3% студентів допустили незначну кількість помилок; 43,3% студентів виконали завдання на середньому рівні. 10,0% студентів не виконали поставлене завдання. Студенти не завжди усвідомлювали значення іншомовних слів, пошук українських відповідників мав інтуїтивний характер.

Виконання третього завдання ставило на меті з'ясувати рівень сформованості вмінь і навичок визначати типи документів за класифікаційними ознаками, розташовувати реквізити, оформлювати документи відповідно до Національного стандарту України. Кількісний і якісний аналіз дозволив зробити висновок, що лише 16,7% студентів правильно оформили реквізити документа, відредагували текст відповідно до норм української мови. Для більшості студентів (43,3% студентів) таке завдання виявилось складним. Тому необхідно посилити увагу до оформлення ділових паперів як засобу писемного професійного спілкування, що сприятиме формуванню культури укладання документів.

Виконання четвертого завдання дало змогу виявити рівень знань правописних норм української літературної мови. З'ясовано, що лише 13,3% студентів написали слова відповідно до орфографічних правил, 20,0% студентів допустили деякі помилки; у 50,0% респондентів є значні прогалини щодо знань норм української мови та 16,7% студентів у більшості слів допустили помилки. Можна констатувати, що на практичних заняттях недостатньо чітко пояснюються типи мовних помилок, чинники, що зумовлюють відхилення від них (сфера спілкування, вплив іншої мови, просторіччя, діалекти, недостатні знання правил), що спричиняє невміння пояснити причини порушень орфографічних норм. Такі результати варто розглядати як суттєві недоліки в підготовці майбутніх економістів.

Під час виконання п'ятого завдання студенти продемонстрували навички перекладу фахового тексту українською мовою, аналізу термінів майбутньої

спеціальності; вміння практичного застосування знань щодо послуговування всіма нормами української літературної мови. Лише 10,0% майбутніх фінансистів змогли правильно перекласти фаховий текст і проаналізувати усі терміни (визначити дефініцію, охарактеризувати ступінь спеціалізації (загальногалузевий, міжгалузевий, вузькоспеціальний), походження (власний, запозичений), спосіб творення (для українських термінів)). Незначна кількість помилок виявлена в 26,7% студентів. Частково правильно переклали текст і проаналізували терміни 46,7% студентів, не впоралися із завданням 16,7% студентів.

Кількісний аналіз результатів контрольної роботи засвідчив, що 13,3% студентів виконали всі завдання правильно; 26,7% – допустили незначні помилки або виконали завдання не в повному обсязі. Досить помітним є той факт, що 43,3% майбутніх фінансистів допустили значну кількість мовних і мовленнєвих помилок. Неправильно виконали завдання контрольної роботи 16,7% респондентів (рис. 2.2.).

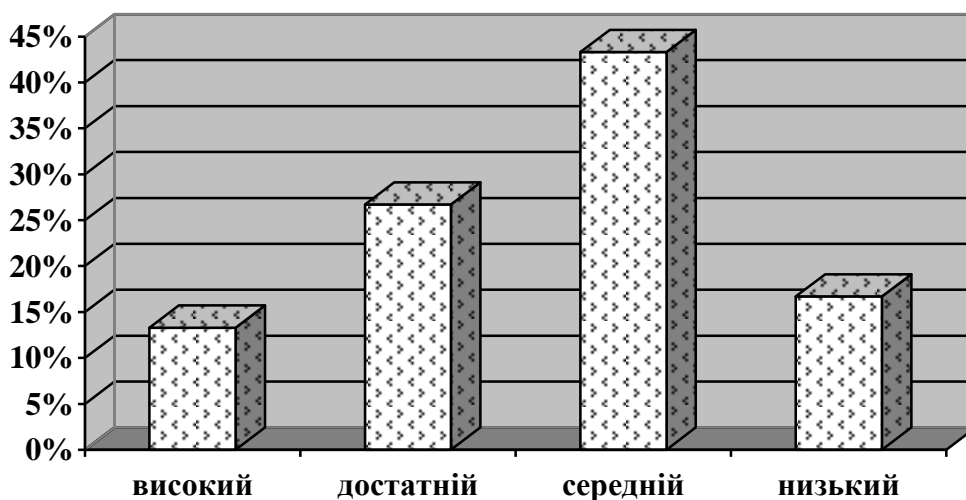

Рисунок 2.2. Результати виконання студентами контрольної роботи

Крім того, на заняттях з української мови за професійним спрямуванням було здійснено спостереження за усним мовленням майбутніх фахівців під час читання текстів, усних відповідей. Було виявлено, що мовлення багатьох студентів характеризується неправильною артикуляцією звуків української

мови; частими порушеннями дикційної нормативності й наголошування слів; недостатнім розвитком фонематичного слуху; уповільненим або прискореним темпом мовлення; обмеженістю виражальних засобів; слабкою зовнішньою технікою мовлення. У порушеннях орфоепічних норм здебільшого переважало неправильне наголошування тих слів, що зберегли схожу структуру в українській та інших мовах. У мовленні багатьох студентів відчутний вплив або іншої артикуляційної бази, або місцевої говірки.

Виявлено ще такі недоліки усного фахового мовлення студентів: майбутнім фахівцям важко привернути й утримати увагу аудиторії, доповідач порушує загальноприйняті літературні норми, не вміє користуватися невербальними засобами інформування, не володіє сукупністю виразових засобів і прийомів (інтонацією, тоном, голосом); відсутність логічності, послідовності та повноти у розгортанні думки, уривчастість і незакінченість фраз, уживання слів-паразитів.

Отже, аналіз результатів тестування, бесід, спостереження та виконання письмових і усних вправ засвідчив недостатній рівень теоретичних знань і практичних умінь і навичок (переважає середній рівень) майбутніх фінансистів. Результати дослідження підтверджують нашу думку про необхідність пошуку нової методичної системи формування мовної компетентності майбутнього фінансиста.

2.2. Методика формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти

Аналіз лінгвістичної та лінгводидактичної літератури, дані експерименту визначили необхідність розробки методики формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти.

На нашу думку, формування мовної компетентності у студентів економічних спеціальностей необхідно здійснювати, ураховуючи такі підходи:

- компетентнісний підхід, що забезпечує сучасні запити суспільства – підготовку спеціаліста до ефективного провадження діяльності у професійній сфері – й спрямований на формування в майбутніх фахівців ключових, предметних (галузевих) компетентностей. Саме такий підхід переорієнтовує сучасну методіку з накопичення знань, умінь і навичок до формування в студентів здатності навчатися протягом усього життя, приймати самостійні рішення відповідно до поставлених завдань, проблемних ситуацій; пристосовуватися до запитів ринку праці, змін у сучасному суспільстві. Компетентнісний підхід забезпечує формування особистості, яка зможе реалізовувати свої пізнання і досвід в успішній діяльності з високим ступенем саморегулювання, самооцінки, швидкої, гнучкої й адаптивної реакції на динаміку обставин і середовища [51].

- особистісно зорієнтований підхід створює умови для розвитку й саморозвитку особистості студента як суб'єкта пізнавальної діяльності, реалізації себе в різних видах діяльності, становлення духовних та інтелектуальних цінностей майбутнього економіста, формування індивідуального сприйняття світу [25]. З погляду теми нашого дослідження важливою є думка О. Любашенко, яка розглядає особистісно зорієнтований підхід як підґрунтя процесу вивчення мови у закладі вищої освіти на нефілологічних факультетах [11];

- комунікативно-діяльнісний підхід спрямований на оволодіння мовним матеріалом як засобом спілкування, тобто засвоєння системи мови з огляду на її комунікативну значущість у різних видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, читанні, говорінні, письмі. Саме застосування комунікативно-діяльнісного підходу найбільше відповідає сучасним навчальним цілям та психолого-педагогічним ідеям сьогодення, оскільки дозволяє активно формувати в студентів комунікативну компетенцію – головну мету стандартизованої мовної освіти на усіх рівнях, широко використовуючи інноваційні технології, інтерактивні методи навчання;

- соціокультурний підхід, що враховує соціальні чинники та одну із

категоріальних ознак мови – «активну участь у формуванні духовної єдності народу, спільної культури, неповторної концептосфери й мовної картини світу» [7]. Соціокультурний підхід до мовної освіти фахівців сприятиме формуванню в студентів умінь організовувати власну діяльність, зокрема й мовленнєву, відповідно до соціальних норм поведінки, звичаїв, правил, соціальних умов, морально-етичних, естетичних та інших цінностей; соціальних стереотипів українського народу, зафіксованих у мові;

- системний підхід забезпечує розкриття цілісності об'єктів, виявлення в них різних типів зв'язків та зведення їх у єдину систему. Системний підхід дає змогу вивчати мову як сукупність взаємопов'язаних матеріально виражених мовних елементів (фонетичних, лексичних, граматичних);

- функціонально-стилістичний, в основу якого покладено принцип цілісного вивчення мови і мовлення – лексики, фонетики, орфоєпії, графіки, орфографії, граматики, стилістики. Функціонально-стилістичний підхід до вивчення мови передбачає розкриття функцій мовних одиниць, доречності їх використання у різних мовленнєвих ситуаціях;

- проблемний підхід, що відповідає принципам гуманізації та демократизації освіти, активізації пізнавальної діяльності студентів, аналітико-синтетичних, перцептивно-мнемонічних, репродуктивно-варіантних, творчих умінь.

Ефективність формування мовної компетентності у майбутніх фінаансистів залежить від застосування відповідних принципів, методів і прийомів навчання. Сукупність цих складових навчального процесу становить суть пропонованої методики та забезпечує системний і цілеспрямований підхід до підготовки майбутнього спеціаліста.

Важливим теоретико-практичним підґрунтям змісту експериментального навчання є реалізація загальнодидактичних принципів: гуманізації, науковості, системності, послідовності, доступності, активізації пізнавальної діяльності, наступності та перспективності, практичної спрямованості.

Експериментально-дослідну роботу над формуванням мовної

компетентності в майбутніх фінансистів слід будувати з дотриманням таких лінгвометодичних принципів навчання:

- принцип вивчення української мови як динамічної системи – вивчаючи норми літературної мови (орфоепічні, орфографічні, лексичні, граматичні, пунктуаційні, стилістичні), студенти повинні усвідомлювати їхні зміни як прояви життя мови у просторі та часі, мати загальне уявлення про тенденції розвитку української мови в сучасному білінгвальному та полілінгвальному просторі;

- принцип навчання української мови на ґрунті знань про психологічні закономірності функціонування мови у комунікативному просторі – оптимальне поєднання мовнокомунікативної та психокогнітивної діяльності студентів – породження і сприймання тексту в конкретній ситуації спілкування. Формування мовної компетентності потребує «знань про модель породження мовленнєвого висловлювання, яка складається з таких компонентів: мотивації і ймовірного прогнозування мовленнєвої діяльності; програмування мовленнєвої діяльності; переходу від плану програмування до граматико-синтаксичної структури; пошуку потрібного слова за семантичними і звуковими ознаками; моторного програмування до заповнення її звуками; забезпечення реального звучання мови» [8];

- принцип комунікативності, основна мета якого – формування в студентів «умінь розв'язувати комунікативні завдання з метою оволодіння спілкуванням» [53]. У процесі засвоєння теоретичних лінгвістичних положень необхідно створювати такі ситуації, у яких студенти будуть усвідомлювати роль мовної теорії у розв'язанні професійно зорієнтованих комунікативних завдань. Лише різноманітна за змістом і формою мовленнєва діяльність здатна забезпечити засвоєння необхідного термінознавчого корпусу та норм сучасної української мови студентами-економістами;

- функціонально-стилістичний принцип вивчення мовних явищ є передумовою здійснення комунікативно спрямованого навчання. З метою досконалого оволодіння мовою недостатньо знати основні правила граматики, але треба розуміти функціональну природу мовних одиниць у різних сферах

комунікації, усвідомлювати їх виражальні можливості. Уважаємо, що розуміння студентами функцій мовних одиниць сприяє свідомому й доцільному їх використанню у власному мовленні в різних ситуаціях фахового спілкування;

- принцип ситуативності, що орієнтує на вивчення мови у конкретно визначеній мовленнєвій ситуації й реалізується в системі ситуативних вправ. У процесі моделювання спілкування варто звертати увагу на його ознаки: особистісний характер комунікативної діяльності суб'єкта спілкування, взаємодію та взаємовідносини мовленнєвих партнерів; змістову основу процесу спілкування; систему мовленнєвих засобів; функціональний характер засвоєння та використання мовленнєвих засобів;

- принцип практичної спрямованості обумовив відбір економічної термінології, мовного матеріалу, різновидів ділових паперів, коло професійних ситуацій спілкування, форми мовлення, види мовленнєвої діяльності, до яких повинен бути підготовлений майбутній фахівець. Упровадження зазначеного принципу відбувалося шляхом використання на практичних заняттях текстів професійної тематики; продукування зв'язних висловлювань, зорієнтованих на майбутню професію; створення тих комунікативних ситуацій, які студентам необхідно виконувати в подальшій професійній діяльності;

- текстоцентричний принцип забезпечує формування основних мовних понять на основі професійно спрямованого тексту. Текст на практичних заняттях з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» має бути основним дидактичним засобом, на основі якого формуються вміння оперувати професійною термінологією, аналізувати типові мовні звороти й виконувати лінгвостилістичний аналіз текстів офіційно-ділового стилю, знаходити порушення норм сучасної української мови та виправляти їх, будувати монологи, діалоги, полілоги на основі текстів.

Формування мовної компетентності студентів-фінансистів залежить також від вдало підібраних методів і прийомів навчальної діяльності, спрямованих на активізацію мислення студентів, формування здатності до оброблення, систематизації, засвоєння інформації, що надходить різними

каналами. У нашому дослідженні метод розглядаємо як «спосіб роботи викладача і студентів, за допомогою яких досягається оволодіння знаннями, навичками і уміннями, формується світогляд студентів, розвиваються їхні здібності» [47]. Отже, пропонуємо впроваджувати в дослідне навчання такі методи:

Імітаційний метод – це відтворення почутих зразків, уривків мовлення, що відповідають нормам літературної мови; спрямований на закріплення знань з мови й формування автоматизованих мовленнєвих умінь.

У процесі формування мовної компетентності варто використовувати пояснювально-ілюстративний метод, основна функція якого полягає в усвідомленні і засвоєнні студентами знань про мову, мовлення, мовну норму, комунікативні якості мовлення, необхідних для формування мовної компетентності майбутніх спеціалістів.

Суть репродуктивного методу полягає у повторенні й відтворенні різних видів діяльності за допомогою системи вправ, унаслідок чого формуються професійно необхідні вміння та навички.

Широко впроваджується частково-пошуковий метод і метод проблемного викладу матеріалу, які наближатимуть студентів до самостійного розв'язання проблеми. Вони формують в майбутніх фахівців уміння бачити проблему, ставити питання, висловлювати припущення, будувати докази, робити висновки.

Не можна сформувати в студентів мовну компетентність, не застосовуючи дослідницького методу, який стимулює творчу діяльність, передбачає засвоєння осмислених, свідомо застосовуваних базових мовних знань на практиці, створює умови для розвитку пізнавальних інтересів. До прийомів дослідницького методу належать: організація міркування за допомогою плану і здійснення його, організація творчого спостереження над мовним матеріалом, постановка і розв'язання проблемних завдань.

Належне місце в ході розробки методики посів метод продукування мовлення (комунікативний), що полягає у формуванні комунікативних умінь

(сприймання, оцінювання, відтворення чужого мовлення) в усній і писемній формі; створенні професійно зорієнтованих текстів; у правильному, доречному використанні термінів економічної сфери, словосполучень, мовних штамів, кліше, у дотриманні норм ділового етикету. Реалізується цей метод у комунікативних вправах, в основі яких лежить мотив, тобто бажання висловити думку, щось повідомити, запитати, переконати, спонукати до дії. Означений метод реалізується за допомогою таких інноваційних прийомів: «мікрофон», «мозкова атака», «інтерв'ю», «перефразування». Завдання ситуативного характеру спрямовані на удосконалення в студентів умінь співвідносити зміст і форму своїх висловлювань з мовленнєвою ситуацією, що сприяє доцільному живанню мовних одиниць у відповідних умовах спілкування.

У процесі формування мовної компетенції широко використовуються інноваційні технології, зокрема – інтерактивне навчання, сутність якого полягає в тому, що «навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх студентів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання в співпраці)...» [29]. Інтерактивні методи навчання покликані забезпечити розвиток творчого професійного мислення, пізнавальної мотивації і професійного застосування знань у навчальних умовах. З цією метою слід використовувати на практичних заняттях такі прийоми та методи інтерактивного навчання:

- «акваріум», коли одна мікрогрупа працює окремо, в центрі групи, після обговорення викладає результат, а решта груп слухає, не втручаючись. Використовується на практичних заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) під час проведення групової дискусії на такі теми «Сучасні проблеми термінології економічної галузі», «Проблеми перекладу економічної термінології», «Роль спілкування у професійній діяльності фахівця економічної галузі». Після короткого обговорення повідомлення до групи ставляться такі питання: Чи погоджуєтеся ви з думкою групи? Чи була ця думка достатньо аргументованою?;

- «мікрофон», який надає змогу кожному студенту висловити свою думку

з приводу чогось. Правила проведення такі: говорити має тільки той, у кого символічний мікрофон, висловлені думки не коментуються, під час виступу ніхто не має права перебивати, перепитувати. За допомогою такого методу студенти дають відповіді на такі питання: «Яке місце в професійній діяльності фінансиста посідають іншомовні терміни?», «Як відбувається процес стандартизації в межах економічної терміносистеми?», «За якою схемою складається текст звіту?», «Які документи належать до обліково-фінансових?», «Які відмінності між контрактом і трудовою угодою?»;

- «ажурна пилка», прийом, що заохочує до навчання один одного, дає змогу засвоїти значну кількість інформації за обмежений час. Студенти повинні підготуватися до роботи в різних групах: домашній, члени якої отримують завдання, вдома добирають інформацію, засвоюють та обговорюють її у групі; експертній, утвореній викладачем із студентів – представників із кожної домашньої групи, що розробляла певну тему. Завдання полягає в тому, що кожному представнику домашньої групи треба повідомити присутнім про свою тему, з членом групи обговорити всі доповіді, узагальнити їх і зробити висновок. Так, за допомогою методу «ажурної пилки» можна розглядати такі теми: «Функціональні стилі сучасної української мови, їх ознаки», «Засоби цілісності і зв'язності тексту економічного спрямування», «Мовні і стилістичні функції професіоналізмів», «Лексика іншомовного походження як результат економічних відносин між країнами»;

- «круглий стіл» передбачає ведення бесіди, у якій беруть участь всі студенти групи. Пропонуються майбутнім фахівцям певні проблеми (наприклад, «Стратегії мовленнєвого спілкування фахівця-фінансиста», «Гендерні аспекти спілкування», «Роль словників у підвищенні мовленнєвої культури фінансиста»), учасники «круглого столу» обговорюють їх, збирають необхідну інформацію, аналізують, узагальнюють, шукають оптимальні шляхи її вирішення. Завдання кожного студента – зробити свій внесок у вирішення зазначеної проблеми;

- «інтерв'ю» як сучасна технологія навчання широко використовується на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. Для організації

навчання за вказаною технологією обираються «журналісти», які готують запитання для опитування, та «відомі особистості», які вигадують інформацію про особливості своєї професійної діяльності;

- «навчаємось разом». За такої форми навчання передбачається визначення невеликих груп за різним рівнем мовної та мовленнєвої підготовки. Кожна група отримує одне завдання, яке є підтемою певної широкої теми. У результаті спільної роботи окремих груп над частинами навчального матеріалу досягається засвоєння всієї теми. У групах студенти самостійно визначають ролі кожного для виконання спільного завдання. Студенти в процесі взаємодії досягають не лише певних пізнавальних, творчих цілей, але й навчаються спільній творчій діяльності в колективі. Наприклад, студенти працюють над однією спільною темою «Мова і культура мовлення в професійній діяльності фінансиста». Кожна група отримує завдання підготувати мікротему, наприклад: «Способи підвищення мовленнєвої культури», «Комунікативна професіограма фахівця-фінансиста», «Поняття етикету. Стандартні етикетні ситуації в професійній діяльності фінансиста»;

- «кейс-метод» є колективною роботою над певною ситуацією. Наприклад, студентам пропонується ситуація «Переглянути відеоролик, у якому записаний діалог між експертом-фінансистом і ведучим». Цей діалог аналізується студентами кількома етапами, а саме: 1) введення у кейс (сприйняття відеозапису, відповіді на запитання, уточнення інформації, пошук додаткової інформації); 2) аналіз ситуації: місце і час спілкування; форма спілкування; мета учасників спілкування; ініціатива спілкування; засоби мовленнєвого етикету; типи помилок; 3) презентація (виступ, представлення аналізу кейсу, відповіді на запитання, відстоювання власної точки зору, фіксація суті кожного виступу); 4) дискусія (обговорення виступів, визначення найкращого рішення кейсу); 5) підведення підсумків;

- метод проектів набуває широкого впровадження у процесі формування мовної компетентності. Ця технологія є дослідницькою, пошуковою діяльністю, що «передбачає не лише досягнення певного результату, але й організацію

процесу досягнення цього результату» [30]. Необхідно зазначити, що проект є самостійною роботою, в якій мовленнєве спілкування органічно вплітається в емоційно-інтелектуальний контекст іншої діяльності. Студенти мають змогу активно взаємодіяти один з одним, здійснювати пошукову діяльність із особистісно значущої проблеми.

Проектна робота складалася з таких етапів:

1) вибір проблеми та формулювання конкретної теми проекту (пропонуємо такі теми для проектної діяльності студентів: «Мовні норми у професійному спілкуванні фахівця-фінансиста», «Прийоми та навички ділового спілкування під час колективного обговорення професійних проблем економічної галузі», «Стратегія та норми етичної поведінки спеціаліста фінансової сфери», «Технології формування позитивного іміджу фінансиста», «Історія становлення і розвитку економічної термінології»);

2) визначення груп та ролей учасників;

3) збір та оброблення інформації;

4) презентація готового проекту та підведення підсумків.

Кожний із етапів такого проекту містить професійно орієнтовані завдання, що сприяють не лише підвищенню рівня мовної компетентності студентів, а й урахуванню специфіки їхньої майбутньої діяльності. Організація проектної роботи потребує ретельної підготовки, тому необхідно зважати на основні вимоги до проектної діяльності: наявність значущої для дослідження проблеми; визначення практичної, теоретичної, пізнавальної значущості передбачуваних результатів; самостійність діяльності студентів; структурування змістової частини проекту із вказівкою на результати його етапів та розподіл ролей; використання дослідницьких методів: визначення проблеми, завдань та гіпотези дослідження; обговорення методів дослідження; оформлення результатів, аналіз отриманих даних, підведення підсумків, корекція та висновки [48];

- «незакінчені речення», особливістю цього методу є те, що відповідь студента – це продовження незакінченого речення, наприклад:

Культура усного мовлення фінансиста полягає в тому, щоб...

Щоб досягти успіху під час бесіди, треба...

На бланках дату підписання документа ставлять...

Заява – це документ, у якому...

Володіти мовою професійного спілкування – це ...

Щоб утримати увагу слухачів, необхідно...

- «мозковий штурм», суть якого полягає в тому, що всі студенти по черзі висловлюють абсолютно всі, навіть алогічні думки з приводу проблеми. Висловлене не критикується і не обговорюється до закінчення висловлювань.

- «аналіз дилеми (проблеми)». Студенти в колі обговорюють певну дилему чи проблему. Кожен висловлює свої варіанти, що складаються внаслідок вибору, наприклад, «Чи платити податки, якщо країна не здатна їх правильно розподілити?».

- «мозаїка», метод, що поєднує і групову, і фронтальну роботу. Малі групи працюють над різними завданнями, після чого переформовуються так, щоб у кожній новоствореній групі були експерти з кожного аспекту проблеми (наприклад, кожна первинна група аналізувала проблему перекладу і редагування текстів економічного спрямування, після переформування перша нова група повинна узагальнити типові помилки під час перекладу текстів на економічну тематику українською мовою, друга – особливості перекладу термінів економічної сфери, третя – дотримання норм сучасної української мови під час перекладу, четверта – способи перекладу стійких словосполучень (мовних кліше).

Цінною для нашого дослідження є думка науковця В. Борисенко про те, що «формування професійного мовлення в студентів є складним багатоаспектним процесом навчально-пізнавальної, практичної і контрольної-рефлексивної діяльності, тому передбачено поетапне формування мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенцій майбутніх фахівців» [6].

Взявши за основу запропоновані В. Борисенко етапи формування професійно необхідних компетенцій студентів економічної галузі

(мотиваційно-пізнавальний, оперативно-конструктивний, продуктивний) [6], ми пропонуємо розроблену нами систему вправ і завдань.

На першому етапі (мотиваційно-пізнавальному) формується мовна компетенція, що розглядається нами як система знань про специфіку усної та писемної форм реалізації ділової української мови з урахуванням фахової спрямованості навчання майбутніх фінансистів та вміння і навички послуговуватися цими знаннями в усному й писемному професійному мовленні.

На мотиваційно-пізнавальному етапі визначено необхідний для засвоєння теоретичний матеріал та визначено критерії мовної компетенції: усвідомлення студентами значення мови в житті людини та її функції в суспільстві; знання історії становлення української мови, стильового розмаїття сучасної української літературної мови; характеристика основних ознак, засобів мовлення та підстилів офіційно-ділового та наукового стилів; знання норм сучасної української літературної мови (орфографічних, пунктуаційних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних тощо) у професійному спілкуванні; розрізнення видів усного професійного мовлення; усвідомлення основи термінознавства як загальної бази для опису наукової картини світу, основних понять термінознавства і процесів термінологізації; володіння правилами укладання бібліографічних списків та користування лексикографічними джерелами та ін. допоміжною довідковою літературою, необхідною для самостійного вдосконалення мовної культури; знання основ науково-технічного перекладу.

З метою формування вищезазначених знань пропонуємо такі вправи і завдання:

1) Розкрийте зміст поданого нижче висловлювання: «Оволодіння основами будь-якої професії розпочинається із засвоєння певної суми загальних і професійних знань».

2) Прокоментуйте таке твердження «У професійному мовленні треба дотримуватися загальноприйнятих мовних норм, стандартів, певних взірців,

адже унормованість – головна ознака літературної мови».

3) Пригадайте основні правила вимови голосних і приголосних звуків. Прочитайте наведений уривок із тексту згідно з орфоепічними правилами української літератури вимови.

4) За рекомендованою літературою опрацюйте теоретичні питання про типи словників, особливості їх укладання, історичні етапи розвитку лексикографії, ознайомитися зі словниками в електронному режимі.

5) Розмежуйте поняття «термін», «термінологія», «термінознавство». Назвіть основні ознаки терміна. Якими способами утворюються терміни? Наведіть приклади термінів вашої майбутньої спеціальності, утворених різними способами.

6) Визначте особливості редагування тексту та схарактеризуйте норми редагування за рекомендованим посібником.

Знання особливостей ділової української мови сприятиме формуванню відповідних умінь, визначених другим етапом – оперативно-конструктивним, на якому використовуються тренувальні, розпізнавальні, перетворювальні, конструктивні вправи і завдання.

Важливим показником рівня мовної освіти є мовленнєва культура особистості, яку пов'язуємо з проблемою оволодіння нормами літературної мови як важливою умовою професійного успіху та фахового зростання майбутнього фінансиста. З метою підвищення рівня оволодіння нормами української мови у професійному спілкуванні пропонуємо такі вправи і завдання:

1) Поставте наголос у поданих словах, скориставшись орфоепічним словником.

Безготівковий обіг, боргові фінансові інструменти, венчурне фінансування, витрати, відстрочка погашення позики, індивідуальні інвестори, внутрішньогосподарський фінансовий контроль, господарська діяльність, державні трансферти, дочірнє підприємство.

2) Запишіть текст відповідно до орфографічних норм.

Аналіз стану ефективності використання бюджетних коштів свідчить, що негати́вна тенденція в цьому питанні триває не один рік. З року в рік обсяги не ефективного використання бюджетних коштів лише зростають, хоча тенденція фактів може змінюватися. Питання бюджетних порушень, зокрема незаконного, в тому числі цілового та не ефективного, управління і використання бюджетних коштів, є однією з головних проблем у бюджетній політиці України. Причини появи бюджетних порушень слід шукати в постійному виконанні нормативно-правових актів, норм і принципів чинного законодавства.

3) Поясніть причини порушення лексичних і граматичних норм.

У рамках сучасних викликів, що стоять перед Україною, необхідно прийняти принципово іншу науково обґрунтовану концепцію бюджетної політики в області видатків. Стосунки у сфері витрачання бюджетних коштів мають будуватися на принципах раціонального використання бюджетних коштів і бути джерелом побудови України, її економічної сили, могутності, соціальної справедливості. Важливою складовою частиною податкової системи України є податок на додану вартість. Існуючі недоліки у функціонуванні ПДВ настільки наявні, що фахівці часом задають питання щодо його доцільності.

4) Запишіть словосполучення, добираючи з дужок найбільш точні слова за змістом.

Відношення (державні, ринкові, братерські, правові); знімати (гроші, фільм, пальто, квартиру); рахувати (за доцільне, до трьох, правильним); задача (термінова, фізична, суспільна); перевести (гроші поштою, статтю, через дорогу); доказати (думку, казку, теорему, історію); путати (цифрові показники, кольори, мотузками, слова); розповсюджувати (інформацію, досвід, книжки, діяльність).

5) Дібрати українські відповідники до іноземних слів, що вживаються в економічній галузі.

Інновація, інфляція, експорт й імпорт товару, дивіденди, інвестиції, конвертування валюти, концерн, ліміт, ліцензія, рентабельність, лізинг,

факторинг, ф'ючерс.

б) Знайдіть у тексті слова іншомовного походження. З'ясуйте їхнє значення та поясніть правопис.

В Україні поряд з деіндустріалізацією, депостіндустріалізацією та десоціалізацією національної економіки утвердилося абсолютне панування неофеодального симбіозу приватнокапіталістичного і владно-власницького укладів, який пронизує всі атрибути привласнення, «керівною і спрямовуючою силою» якого є великий монополістичний капітал. Дрібнотоварний і колективний уклади є непорівнянними з ним за економічною потужністю і рухаються в його фарватері, а держкапіталістичний й посткапіталістичний (соціалістичний) уклади є маргіналізованими.

Майбутній фінансист повинен оволодіти культурою оформлення професійної документації. Тому доцільно практикувати завдання на складання документів, їх редагування, наприклад:

7) Складіть оголошення про конкурс на заміщення вакантної посади працівника фінансового відділу. Складіть резюме особи, яка претендує на цю посаду.

8) Проаналізуйте тексти доповідної і пояснювальної записки, укажіть на недоліки, подайте правильні варіанти текстів.

9) Підготуйте акт на списання матеріальних цінностей. Охарактеризуйте особливості розташування реквізитів.

10) Оформіть пакет обліково-фінансових документів: доручення, розписку, накладну.

Ураховуючи те, що навчальною програмою передбачений змістовий модуль «Наукова комунікація як складова фахової діяльності» пропонуємо студентам вправи і завдання, спрямовані на усвідомлення особливостей наукового стилю та вироблення вмінь оформлювати результати наукової діяльності:

11) Опрацюйте статтю (на вибір) з Інтернету на фінансову тему, складіть до неї опорний конспект, використовуючи цитати, виписки.

12) Напишіть описову анотацію до одного з фахових видань. Подайте ключові слова.

13) Опрацюйте фонд бібліотечних каталогів і складіть список вітчизняних та зарубіжних джерел, де публікуються анотації й реферати наукових праць із сфери фінансової діяльності.

14) Напишіть рецензію на одну із фахових статей з Інтернету на фінансову тему.

Загальновідомо, що володіти мовою професії – означає «добре знати закони і принципи національної мови, вміло користуватися професійною лексикою, термінологією і активно застосовувати ці знання у фаховій діяльності» [19, с. 111]. Ураховуючи те, що галузеві терміни становлять понад 60% професійної лексики фахівця, значна увага приділялася формуванню знань із галузевої економічної термінології. У процесі вивчення теми «Українська термінологія у професійному спілкуванні» на лекціях студентів треба знайомити з теоретичними аспектами термінології (етапами формування і розвитку української економічної термінології; термінологією як системою; терміном та його ознаками; загальнонауковою, міжгалузевою і вузькоспеціальною термінологією; способами творення термінів; стандартизацією термінів; основними економічними словниками).

На практичних заняттях з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» треба проводити роботу, спрямовану на формування у майбутніх фінансистів умінь орієнтуватися в термінологічному комплексі обраного фаху; аналізувати особливості економічних термінів; знатися на тенденціях термінотворення. З огляду на це було пропонуємо завдання на тлумачення економічних термінів; укладання економічного словника за фаховими підручниками та періодичними виданнями; редагування текстів із неправильним вживанням економічної термінології; складання діалогічних і монологічних висловлювань професійного спрямування з використанням економічної термінології.

Наведемо зразки вправ і завдань щодо засвоєння термінознавчого

корпусу майбутнього фінансиста:

15) Дібрати терміни до запропонованих визначень: Вид строкових контрактів на товарних і фондових біржах. Різновидність торгово-комісійних операцій. Ставки страхових платежів з одиниці страхової суми за певний період. Обов'язковий внесок до бюджету або державного цільового фонду. Регулювання постійних витрат для збільшення прибутку фірми. Управління майном підприємства, що його фінансує власник.

Слова для довідки: факторинг, ф'ючерс, оперативне управління, податок, операційний леверидж, тарифи страхові.

16) За економічним словником з'ясуйте походження слів. З якої мови найбільше запозичено фахову термінологію?

Авізо, акредитив, акциз, амортизація, анулювання, аудит, бартер, біржа, вексель, дебітор, депозит, дефлятор, диверсифікація, дисконт, емісія, емітенти, індосамент, інфраструктура, консалтинг, консолідація, купон, ліквідність, монетизований борг.

17) Доберіть до іншомовних термінів українські відповідники, скориставшись словником іншомовних слів.

Інвестувати, фальсифікувати, репрезентувати, реєстр, компенсація, імпонувати, ігнорувати, дезінформація, аргумент, опціон, реструктуризація.

18) Підготуйте фаховий текст і усно його перекажіть, звертаючи увагу на правильне наголошування фахової термінології.

19) Подані економічні терміни запишіть у формі родового відмінка однини, усно поясніть вибір відмінкового закінчення.

Моніторинг, податок, ринок, прибуток, бюджет, стандарт, дохід, фонд, менеджмент, інвестор, страхувальник, тариф, кредит, апарат, контроль, механізм, ресурс, чек, купон.

20) Поясніть способи творення слів, що належать до економічної терміносистеми.

Ціноутворення, фондоозброєність, фонд нагромадження, фінансово-промислова група, регулювання, інфраструктура, звітність, оподаткований,

страхувальник, собівартість, самофінансування, реструктуризація, портфельні інвестори, позареалізаційна операція, позабіржовий ринок, платоспроможність, перестраховування, споживчий кошик.

21) Випишіть із економічного словника 20 фахових термінів, запишіть їх стисле визначення і поясніть спосіб творення.

Хочемо зауважити, що для формування мовної компетентності важливо використовувати фахово зорієнтовані тексти. Тільки на рівні тексту, що максимально насичений галузевими термінами, можна навчити студентів аналізувати і коригувати фахову термінологію відповідно до норм української літературної мови; складати висловлювання, правильно використовувати професійну термінологію, номенклатуру, фразеологію, іншомовні слова та їхні українські відповідники у професійній ситуації.

На третьому етапі – продуктивному – приділяється значна увага формуванню в студентів умінь складати тексти професійного спрямування. Характерною особливістю дібраних нами вправ є вироблення навичок професійного спілкування, розв’язання комунікативних ситуацій під час проведення бесіди, телефонної розмови, дискусій, підготовки промов та публічних виступів, наприклад:

1) Підготуйте і виголосіть перед аудиторією (не написану й не вивчену напам’ять) промову на тему «Три кроки до успіху», «Як стати успішним економістом (фінансистом)», «Як змінити економічну ситуацію в країні?». Продумайте аргументи та інтонаційне оформлення промови.

2) Уявіть себе начальником планово-фінансового відділу, якому потрібно провести скорочення штату, або підлеглим, якого скорочують. Виробіть власну лінію комунікативної, мовленнєвої поведінки. Спробуйте переконати опонента. Дотримуйтесь стильових особливостей мовлення.

3) Підготуйтеся до участі в груповій дискусії на тему «Особливості функціонування професійного жаргону в усному мовленні фахівців фінансової сфери».

4) Підготуйтеся до участі в науковій дискусії за темою «Сучасний

фінансист: яким він має бути?», «Проблеми економічного розвитку в Україні», «Економічний розвиток країни – погляд у майбутнє» (на вибір). Занотуйте ключові тези власної позиції у дискусії.

5) Підготуйтеся до участі в груповій дискусії на тему: «Формування нової парадигми соціально-економічного розвитку України».

6) Складіть діалог виробничої тематики, максимально вживаючи фахову термінологію.

7) Підготуйте вступне слово виступу на зборах на одну із тем: «Зовнішньоторговельна діяльність України в умовах євроінтеграції», «Інноваційний розвиток національної економіки».

З'ясовано, що за допомогою методу продукування мовлення у студентів формуються вміння створювати висловлювання різного типу і стилю мовлення, зорієнтованих на майбутню фінансову сферу діяльності.

Отже, формування мовної компетентності в майбутніх фінансистів буде ефективним за умови поетапного процесу навчальної діяльності (мотиваційно-пізнавального, оперативно-конструктивного, продуктивного), цілеспрямованого використання пріоритетних дидактичних і лінгвометодичних принципів, поєднання методів і прийомів навчання та застосування інноваційних технологій. За такої організації навчальної діяльності студент є суб'єктом освітнього процесу, який володіє системою знань, умінь і навичок для адекватного сприйняття та відображення дійсності у різноманітних ситуаціях професійного спілкування.

Висновки до другого розділу.

В ході експериментального дослідження встановлено, що студенти – майбутні фінансисти мають недостатній рівень сформованості мовної особистості – обізнаної з культурою усного і писемного мовлення, здатної до використання знань, умінь, навичок для успішної мовної поведінки в професійній сфері.

Система навчання базувалася на загально-дидактичних і

лінгвометодичних принципах, формах, методах і прийомах навчання. Практичному оволодінню основами офіційно-ділового й наукового стилів для професійного спілкування на належному рівні сприяють інноваційні технології, зокрема інтерактивне навчання, що реалізується за допомогою сучасних методів і прийомів: «ажурна пилка», «акваріум», «мікрофон», «круглий стіл», «інтерв'ю», «навчаємось разом», «кейс-метод», метод проектів, «незакінчені речення», «мозковий штурм», «мозаїка».

В дослідженні запропоновано поетапне формування мовної професійної компетенції майбутніх фінансистів й визначено такі етапи: мотиваційно-пізнавальний, оперативно-конструктивний, продуктивний. Вважаємо, що запропонована система вправ і завдань, розроблена відповідно до окреслених етапів, сприятиме формуванню мовної компетентності, а саме: засвоєнню норм сучасної української мови, перекладу і редагуванню фахових текстів, правильному оформленню ділових паперів, поясненню слів-термінів економічної сфери, побудові професійно зорієнтованих текстів, оформленню різних жанрів наукового стилю (анотації, резюме, відгуку, статті).

Запропонована методика формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти, що передбачає поетапне формування професійно необхідних умінь і навичок, використання інноваційних форм, методів, прийомів навчальної і науково-дослідницької діяльності студентів, застосування цілеспрямованої системи вправ і завдань забезпечить необхідну мовну підготовку майбутніх фінансистів до професійної діяльності.

ВИСНОВКИ

На основі вивчення й узагальнення наукової літератури, нормативних документів про вищу освіту в Україні, сучасних тенденцій у навчанні гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти виявлено недостатню теоретичну й практичну розробленість проблеми формування мовної компетентності майбутніх фінансистів.

У роботі уточнено дефініцію «мовна компетентність студента-фінансиста» як сукупності мовних знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної професійної діяльності в економічній галузі: здатності до застосування своїх знань у процесі перебігу економічних процесів, до обґрунтування результатів фінансових досліджень, до вираження і висловлення думок щодо вдосконалення специфіки фінансової сфери економіки підприємства та держави. Подальшого розвитку надано трактуванню понять «компетентність», «мовна культура», «культура спілкування» у системі гуманітарної освіти.

Доведено, що основою мовленнєвої поведінки майбутнього фінансиста є багатоступеневий процес, який охоплює такі етапи: 1) етап планування власної мовленнєвої поведінки; 2) етап адекватного відтворення зразків мовленнєвої поведінки у типовій для професійної сфери ситуації; 3) етап креативного комбінування зразків мовленнєвої поведінки відповідно до комунікативного наміру в типових та нетипових професійних ситуаціях.

Доведено, що для дослідження проблеми формування мовної компетентності особливо важливим є змістова структура професійної компетентності майбутніх фінансистів. Структурними компонентами професійної компетентності фахівця в фінансовій галузі є: мотиваційний, інформаційно-технологічний, предметно-діяльнісний, саморегуляційний.

Відповідно до соціомовної ситуації в Україні, освітніх вимог до професійної підготовки фахівця, компетентнісного підходу до навчання, чинної

програми з української мови за професійним спрямуванням визначено показники та рівні оцінювання мовної компетентності студентів – майбутніх фінансистів.

Експеримент, проведений серед студентів, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Фінанси і кредит», засвідчив, що традиційне вивчення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» не забезпечує належного рівня знань і умінь, які необхідні майбутньому спеціалісту економічного напрямку.

Визначено найбільш ефективні підходи, форми, методи і прийоми, які сприятимуть формуванню в студентів професійно значущих знань та умінь. Розроблено методичну систему, що базується на компетентнісному, особистісно зорієнтованому, комунікативно-діяльнісному, соціокультурному, системному, функціонально-стилістичному та проблемному підходах до формування мовної особистості.

У дослідному навчанні визначено найбільш ефективні лінгвометодичні принципи: принцип вивчення української мови як динамічної системи, принцип навчання української мови на ґрунті знань про психологічні закономірності функціонування мови у комунікативному просторі, принцип комунікативності, функціонально-стилістичний принцип вивчення мовних явищ, принцип ситуативності, принцип практичної спрямованості, текстоцентричний принцип.

Успішне формування мовної компетентності майбутніх фінансистів залежить також від вдало відібраних методів і прийомів навчальної діяльності: імітаційного, пояснювально-ілюстративного, репродуктивного, частково-пошукового, дослідницького, продукування мовлення (комунікативного) та методу проблемного викладу матеріалу.

У формуванні в студентів необхідних знань і умінь з ділової комунікації важливу роль відіграє застосування інноваційних технологій, зокрема інтерактивне навчання, що реалізується за допомогою сучасних методів і прийомів: «ажурна пилка», «акваріум», «мікрофон», «круглий стіл», «інтерв'ю», «навчаємось разом», «кейс-метод», метод проектів, «незакінчені

речення», «мозковий штурм», «мозаїка».

Методика формування мовної компетентності майбутніх фінансистів охоплює три етапи: мотиваційно-пізнавальний, оперативно-конструктивний, продуктивний. Розроблена відповідно до окреслених етапів система вправ і завдань сприятиме формуванню мовної компетентності, а саме: засвоєнню норм сучасної української мови, перекладу і редагуванню фахових текстів, правильному оформленню ділових паперів, поясненню слів-термінів економічної сфери, побудові професійно зорієнтованих текстів, оформленню різних жанрів наукового стилю.

Отже, методика формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти забезпечить свідоме засвоєння студентами системи професійно необхідних знань і вмінь для подальшої діяльності в сфері економіки.

Таким чином, мета роботи досягнута, завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ : Освіта, 1991. 228 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1999. 232 с.
3. Білянin Г. I. Профілі професійної компетентності управлінського персоналу закладів освіти. *Народна освіта*. 2013. № 2 (20). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=510.
4. Бобрицька В. I., Процька С. М. Формування професійних компетентностей майбутніх філологів засобами комп'ютерно орієнтованих технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 58, № 2. С. 59-66.
5. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ : Рідна мова, 1998. 320 с.
6. Борисенко В. В. Етапи формування професійно-мовленнєвих компетенцій студентів-економiстів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_2_108_23.
7. Боцевич Ф. Рідна м рідна мова: об'єктивність існування чи суб'єктивність вибору? *Світогляд. Мова і культура*. 2008. № 2. С. 44-47. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2008-10-2/svit-2008-10-2-44-bacevich.pdf>.
8. Гнаткович Т. Мовленнєва діяльність учнів: психолінгвістичний аспект. *Гірська школа українських Карпат*. 2013. № 8-9. С. 154-158.
9. Горобець С. Компетентнісна парадигма в освіті: світовий досвід, здобутки українських і польських науковців. *Українська полоністика. Педагогічні дослідження*. 2014. Вип. 11. С. 226-233. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18728/1/28.pdf>.
10. Горобець С.А. Теоретичні засади проблеми формування професійної компетентності майбутнього фахівця-економiста. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/>

1538/1/07gsakmf.pdf.

11. Гришкова Р. О. Методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 220 с.

12. Давиденко А. О. , Мірошник С. О. Культура усного ділового мовлення. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2011. Вип. 23. С. 110-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gotvz_2011_23_15.

13. Доценко О. Л. Формування мовної та комунікативної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 2 (10). С. 109-116.

14. Дроздова І. П. Зміст та основні підходи до навчання української мови як основи формування професійної компетентності студентів нефілологічного профілю вищої школи. *Наукові записки. Педагогіка*. 2010. № 2. С. 140-147.

15. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія. Київ : НДІУ, 2007. 444 с.

16. Зубенко Л. Г., Немцов В. Д. Культура ділового спілкування. Київ : «ЕксОб», 2000. 153 с.

17. Йосипок О. Г. Формування мовленнєвих компетенцій у молодших спеціалістів електромеханічного профілю при вивченні «української мови за професійним спрямуванням». *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/7ab320ea-70c5-4681-a765-5b2dede9708f/content>.

18. Калінін В. О. Особливості формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови в новій мовній політиці. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами інноваційних освітніх технологій*. Житомир, 2004. С. 193-196.

19. Кацавець Р. С. Культура мови у професійному спілкуванні юристів : навч. посіб. Київ : Алеута, 2007. 137 с.

20. Качмар В. М. Формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенції майбутнього економіста. *Науково-інформаційний вісник*.

Економіка. 2012. № 6. С. 242-247.

21. Квасник О. В. Теоретичні засади формування соціокультурної компетентності у студентів технічних ВНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2010. Вип. 26. С. 289-294.

22. Конспект лекцій з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» : в 2 ч. : для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня / укл. к. філол. н., доц. І. М. Гольтер. Кам'янське : ДДТУ, 2018. Ч. 1. 61 с.

23. Культура фахового мовлення : навч. посіб. / Н. Д. Бабич та ін. Чернівці : Книги-XXI, 2006. 496 с.

24. Кучерук О. А. Методи формування мовленнєвої компетентності (від герменевтичного до психолінгвістичного досвіду). *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2008. № 15. С. 22-25.

25. Лабенко О. Проблема особистісно орієнтованого підходу у навчанні англійської мови на немовних факультетах. *Наукові записки*. 2012. Вип. 104 (2). С. 392-397.

26. Ліба Н., Максименко Д., Головачко В., Королович О. Роль компетентісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з професійної освіти «Економіка». *Молодь і ринок*. 2016. № 3. С. 28-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_3_7

27. Марущак О. М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. *Креативна педагогіка*. 2016. Вип. 11. С. 97-108.

28. Мачинська Н. І. Психологічна компетентність – необхідна складова професійної компетентності майбутнього фахівця. *Інформаційно-комунікаційні технології в освіті*. 2013. № 1 (1). С. 125-130.

29. Мельник Л. Сутність інтерактивного навчання та особливості його впровадження у навчальний процес. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/23/visnuk_14.pdf.

30. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі : навч.

посіб. / С. У. Гончаренко та ін. Київ : Вища школа, 2003. 323 с.

31. Модульно-компетентнісний підхід у підготовці кваліфікованих робітників будівельної та машинобудівельної галузей / П. Г. Лузан, та ін. Київ : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2015. 255 с.

32. Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні : модульний курс : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 591 с.

33. Овсієнко Л. М. Методика навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2018. 458 с.

34. Овчарук О. Ключові компетентності: Європейське бачення. *Управління освітою*. 2004. № 2. С. 6-9.

35. Ораторське мистецтво : навч.-метод. посіб. / І. М. Плотницька та ін. Київ : НАДУ, 2011. 128 с.

36. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність : наук.-метод. зб. / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці : «Букрек». 2022. 140 с.

37. Петрушенко О. О., Веленчук Т. Д. Комунікативні аспекти вивчення ділової іноземної мови у вищих навчальних закладах економічного профілю. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2011. № 4. С. 131-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2011_4_30.

38. Петькун С. М. Мова як складова людської культури в умовах світової глобалізації. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. № 1. С. 97-101.

39. Пивоваров В. М., Савченко Л. Г., Калашник Ю. І. Ділова українська мова : навч. посіб. Харків : Право, 2008. 120 с.

40. Підгорець А. В. Культура мовлення та молодіжний сленг (на матеріалі англійської мови) як засіб відображення світогляду особистості. *Вісник психології і соціальної педагогіки*. 2013. Вип. 11. URL: http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._-_Випуск_11.

41. Піротті Н. В. Типологія науково-дослідницьких завдань у викладанні

іноземних мов. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки.* 2008. Вип. 12. С. 193-199.

42. Подшивалова Л. С. Поняття професійної компетентності педагога та його складові в умовах сучасного позашкільного закладу. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01007a4h-a7e3.docx.html>.

43. Пономарів О. Культура слова : мовностилістичні поради. Київ : Либідь, 2011. 272 с.

44. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах : модульний курс / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2011. 366 с.

45. Рудніцька К. В. Завдання професійної освіти щодо формування професійної мовної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».* 2013. № 1 (7). С. 203-206.

46. Сем'янів А. Є. Компетентнісний підхід у підручниках з іноземної мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2019. № 62. С. 74-79.

47. Семенець С. П. Методи навчання в системі розвивальної освіти. *Вісник Запорізького національного університету.* Педагогічні науки. 2006. № 1. С. 48-55.

48. Сисоєва С. Особистісно орієнтовані педагогічні технології: метод проектів. *Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати.* 2003. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1617/1/S_Sysoyeva_NPO_1_GI.pdf.

49. Сікорська Л. О. Формування комунікативних умінь майбутніх менеджерів у процесі вивчення іноземних мов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 185 с.

50. Соболевська О. Усне професійне мовлення : методична розробка. Львів : Малий видавничий центр, 2018. 100 с.

51. Топузов О. М., Малихін О. В., Опалюк Т. Л. Педагогічна майстерність : розвиток професійно-педагогічної адаптивності та соціальної

рефлексії майбутнього вчителя. Київ : Педагогічна думка, 2018. 292 с.

52. Тушко К. Ю. Педагогічні умови формування економічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2009. 225 с.

53. Ходцева А. О. Особливості формування професійних комунікативних навичок у курсі ділової англ. мови. *Інститут педагогіки і психології професійної освіти НАПН України*. Київ, 2010. С. 192-198.

54. Чевелюк М. В. Процес формування мовної особистості: етикет, мовленнєва компетентність та культура. URL: http://www.rusnauka.com/22_APSN_2015/Pedagogica/2_197808.doc.htm.

55. Шостаківська Н. М. Основа професійної компетентності майбутнього економіста – загальнонаукова компетенція. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 16. С. 197-200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_16_61.

56. Щеголева Т. Л. Мовленнєва культура – важлива складова успішної професійної діяльності офіцера-прикордонника. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_5_28.

57. Karabin O., Gromyak M. Formation of professional competencies of future game project engineers in higher education institutions. *Paradigm of Knowledge*. 2020. № 6 (44). P. 63-72.

Додаток А

Тестові завдання зрізу знань студентів з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»

1. Професійна мова – це:
 - а) знакова система, за допомогою якої люди передають інформацію;
 - б) сукупність історично усталених і соціально закріплених правил;
 - в) функціональний різновид мови, що використовується найчастіше в політичній, суспільній, освітній масовій агітації;
 - г) функціональний різновид української літературної мови, яким послуговуються представники певної галузі виробництва, професії, роду занять.
2. Літературна мова – це:
 - а) сукупність особливостей словника розмовного мовлення людей, пов'язаних певною спільністю інтересів;
 - б) унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей;
 - в) усталені слова, що позначають різні поняття;
 - г) національна мова.
3. Мовна норма – це:
 - а) сукупність діалектів, професійних слів, жаргонів, розмовних слів;
 - б) сукупність усіх слів, граматичних норм, які використовують мовці;
 - в) сукупність загальноприйнятих правил, що функціонують на певному етапі розвитку як взірець;
 - г) це втілення мови в діяльність людини.
4. Офіційно-діловий стиль – це:
 - а) функціональний різновид мови, що використовується найчастіше в політичній, суспільній, освітній масовій агітації;
 - б) єдність художніх образів і форм їх вираження;
 - в) різновид літературної мови, що використовується в наукових працях,

для викладення результатів наукової дослідницької діяльності;

г) функціональний різновид мови, що слугує для спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті, законодавстві, у сфері управління адміністративно-господарською діяльністю.

5. У якому рядку всі слова написано відповідно до орфографічних норм?

- а) кінний, законий, священний, життєпис, летється;
- б) рішення, юннат, нездоланний, вечірній, заввишки;
- в) ззаду, страйком, причиний, здійснений, підашшя;
- г) маззю, бованіти, розріся, оттой, військомат.

6. У якому рядку є помилки у написанні слів?

- а) Репін, бюджет, миш'як, духмяний, п'ять;
- б) комп'ютер, буря, бур'ян, солов'ї, трьох'ярусний;
- в) червяк, Монтеке, півюрти, рум'яний, зоря;
- г) тьмяний, верф'ю, Лук'янівка, п'явка, надвечір'я.

7. У всіх словах рядка наголос падає на перший склад:

- а) колія, випадок, приятель, разом, центнер;
- б) бюлетень, експерт, квартал, оптовий, читання;
- в) середина, рукопис, літопис, титульний, шофер;
- г) цемент, спина, східний, тісний, родичка.

8. У якому рядку правильно перекладено типові мовні звороти офіційно-ділового стилю?

- а) плани на майбутнє, відшкодовувати збитки, діяти на підставі;
- б) займати посаду, відносини між учнями, поступила заява;
- в) засвоїти правила, подача документів, купля-продаж валюти;
- г) внести на затвердження, отримати освіту, дякуючи підтримці.

9. У якому рядку є помилки в узгодженні іменників з числівниками?

- а) одна година, два з половиною роки, тридцять два білоруси;
- б) триста сторінки, мільйон чоловік, п'ять працівника;
- в) двадцять шість депутатів, три з половиною кілометри;
- г) сорок п'ять студентів, двоє вікон, обидві сестри.

10. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

а) кожна із Сторін має право розірвати Договір попередивши про це іншу Сторону за три місяці;

б) незважаючи на позитивні зрушення, залишається незначною кількість публікацій науково-педагогічних працівників у рейтингових журналах;

в) підписаний автором рукопис подається у двох примірниках;

г) Підготовлений наказ надіслано до Мінфіну.

11. У якому рядку в усіх словах пишеться апостроф?

а) сім_я, матір_ю, торф_яний;

б) л_ю, дерев_яний, в_їжджати;

в) кров_ю, роз_єднати, вил_ємо;

г) солов_їний, різдв_яний, трав_яний.

12. «Слова або звороти, властиві мовленню людей певної професії – це...

а) професіоналізми;

б) жаргонізми;

в) канцеляризми;

г) кліше.

13. У якому рядку правильно вжито конструкції з прийменником?

а) у певній мірі, у кілька кроків;

б) у значному ступені, у надії на щось;

в) як навантаження, на цей час;

г) у загальному, у часи правління президента.

14. Доречність мовлення полягає у:

а) врахуванні сфери призначення висловлювання, його мети і обставин спілкування;

б) дотриманні норм літературної норми;

в) послідовному викладі думок;

г) використанні різноманітних мовних засобів.

15. Під час проведення ділової зустрічі рекомендують:

а) виявляти бажання зрозуміти позицію партнера;

- б) тиснути на співрозмовника;
- в) розпочинати розмову без ретельно продуманого плану;
- г) постійно вимагати від партнера доказів.

16. Першим етапом ділового спілкування є:

- а) обговорення проблеми;
- б) вихід із контакту;
- в) прийняття рішень;
- г) підготовка до спілкування.

17. Документ виконує такі загальні функції:

- а) історична, документальна;
- б) оперативна, правова;
- в) соціальна, управлінська;
- г) інформаційна, соціальна, комунікативна, культурна.

18. Яка група слів належать до пасивної лексики, окрім застарілих слів?

- а) історизми;
- б) жаргонізми;
- в) неологізми;
- г) професіоналізми.

19. Змінний реквізит, що містить інформацію про подальшу роботу з документами, – це:

- а) резолюція;
- б) гриф погодження;
- в) віза;
- г) гриф затвердження.

20. За походженням документи поділяються на такі:

- а) звичайні, безстрокові, термінові, дуже термінові;
- б) службові й особисті;
- в) внутрішні й зовнішні;
- г) секретні, звичайні та дуже секретні.

21. Визначте документ за поданими формулярами: назва документа,

прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце народження, відомості про навчання, трудову та громадську діяльність, склад сім'ї, дата, підпис:

- а) характеристика;
- б) автобіографія;
- в) резюме;
- г) довідка.

22. Резюме – це документ, у якому:

- а) висловлено громадську думку про працівника;
- б) особа висловлює певне прохання;
- в) особа повідомляє стислі відомості про освіту, трудову діяльність, професійний досвід і досягнення;

г) особа подає опис свого життя у хронологічній послідовності.

23. У якому рядку названо лише економічні терміни?

- а) норма, аванс, частка, плацента;
- б) аваль, система, логістика, електроліти;
- в) інвестиції, іпотека, ембарго, вексель;
- г) тест, вправа, дидактика, електорат.

24. До якого терміна неправильно підібрано синонім?

- а) аванс – стипендія;
- б) клієнт – замовник;
- в) інвестор – вкладник;
- г) контракт – договір.

25. У якому рядку перераховано жанри наукового стилю?

- а) епопея, водевіль, ода, елегія, епіграма;
- б) монографія, дисертація, анотація, рецензія, підручник, лекція;
- в) договір, заява, наказ, постанова, довіреність, оголошення, довідка;
- г) закон, кодекс, статут, акт, інструкція, лист.

**Декларація академічної доброчесності здобувача
ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я Костенко Тетяна Андріївна, студентка 2 курсу, форми навчання заочна, факультету соціальної педагогіки та психології, спеціальність освітні, педагогічні науки, адреса електронної пошти tatyana98kost15@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Формування мовної компетентності майбутніх фінансистів в умовах закладу вищої освіти» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____ Костенко Т. А.

_____ Локарева Г. В.